

UNIwersytet Zielonogórski

Wydział Nauk Społecznych

Instytut Pedagogiki

Dziedzina naukowa: nauki społeczne

Dyscyplina naukowa: pedagogika

mgr Barbara Walas

RZECZYWISTOŚĆ MEDIALNA DZIECI PRZEDSZKOLNYCH

MEDIA REALITY FOR PRE-SCHOOL CHILDREN

AUTOREFERAT

Praca doktorska napisana pod naukowym kierunkiem
dr hab. Euniki Baron-Polańczyk, prof. UZ

Promotor pomocniczy
dr Ewa Nowicka

Recenzenci:

prof. dr hab. Elżbieta Perzycka, Uniwersytet Szczeciński
prof. ks. dr hab. Janusz Miąso, Uniwersytet Rzeszowski

Zielona Góra 2022

Spis treści

1. Uzasadnienie wyboru tematu pracy	3
2. Cele badań	4
3. Teoretyczne podstawy badań	6
4. Metodologiczne podstawy badań	12
4.1. Problemy badawcze.....	14
4.2. Zmienne i wskaźniki	15
4.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze.....	19
4.4. Organizacja i przebieg badań	21
4.5. Charakterystyka grupy badawczej.....	22
5. Wyniki badań – uogólnienie i wnioski	23
6. Podsumowanie i wnioski dla praktyki edukacyjnej	29
Bibliografia	34

1. Uzasadnienie wyboru tematu pracy

Media od wielu lat ogrywają w życiu każdego człowieka bardzo ważną rolę. Żyjąc w „globalnej wiosce”¹ staliśmy się społeczeństwem dualnym, egzystującym w dwóch światach: realnym i wirtualnym. Media i nowoczesne technologie to obok rodziny najważniejsze środowisko wychowawcze. Coraz młodsze dzieci korzystają z technologii. Powoduje to, że rola mediów w życiu dziecka jest znacząca. Rzeczywistość medialna, w której wzrastają dzieci, wpływa nie tylko na rozwój wybranych kompetencji informacyjnych, ale również zaburza ich rozwój emocjonalny i społeczny². Wpływ technologii na rozwój dzieci oraz wykorzystywanie mediów od najmłodszych lat stanowi podstawę do dialogu wielu środowisk naukowych – dyskurs koncentruje się wokół korzyści i zagrożeń wynikających z tego procesu.

W kontekście aktualnego dostępu do nowych technologii uznano, że wartościowym poznawczo dla praktyki pedagogicznej byłaby realizacja badań ukierunkowanych na poznanie sposobu kształtowania rzeczywistości medialnej dzieci przedszkolnych. Ten okres rozwoju jest niezaprzeczalnie najważniejszym³ okresem w kształtowaniu się każdego człowieka. Inspiracją do podjęcia badań i przedstawienia wyników w dysertacji były przemiany, jakie dokonują się w środowisku informacyjnym, w którym rozwija się każde dziecko. Wybór tematu został podyktowany potrzebą poznania rzeczywistości medialnej analizowanej z różnych punktów widzenia: dzieci, rodziców i nauczycieli. Podstawę do podjęcia badań stanowiły trzy rodzaje motywów. Pierwszym była motywacja poznawcza. Bogata wiedza na temat miejsca mediów w życiu człowieka i jednocześnie oddziaływania nowych technologii na jednostkę, która według autorki dysertacji nie była dość wystarczająca w odniesieniu do dzieci przedszkolnych. W polskiej literaturze można znaleźć badania odnoszące się do dzieci szkolnych i starszych.

---

¹ M. McLuchan, *Galaktyka Gutenberga*, Wydawnictwo Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2017, s. 88; M. McLuchan, *Zrozumieć media. Przedłużenia człowieka*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 2004, s. 458

² Zob.: J. Izdebska, *Dziecko w świecie mediów elektronicznych, Teoria, badania, edukacja medialna*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2007; A. Ogonowska, *Uzależnienia medialne. Uwarunkowania, leczenie, profilaktyka*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2018; R. Patzlaff, *Zastygłe spojrzenie. Fizjologiczne skutki patrzenia na ekran a rozwój dziecka*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008; K. Stachowska, *Neurobiologiczne podstawy wczesnej stymulacji funkcji poznawczych pokolenia cyfrowych tubylców*, [w:] J. Mortbitzer, E. Musiał (red.), *Człowiek, Media, Edukacja*, Wydawca KTiME Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków 2014, s. 328-333

³ M. Kielar-Turska, *Średnie dzieciństwo. Wiek przedszkolny*, [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała, *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 83-129

Badania takie prowadzili m.in. Jadwiga Izdebska⁴, Aleksandra Ogonowska⁵, Maciej Dębski⁶, Ewa Nowicka⁷, Eunika Baron-Polańczyk⁸ i wielu innych. Drugi motyw podjęcia się wspomnianej problematyki badań związany był z dociekaniem naukowym. Stanowi to podstawę dookreślenia, w jaki sposób można by wykorzystać rezultaty badań własnych w celu opracowania rekomendacji dla praktyki pedagogicznej. Wiąże się to z potrzebą wypracowania przez nauczycieli i rodziców wspólnych strategii mających za zadanie zniwelowanie ewentualnych trudności związanych ze zbyt wczesnym kontaktem dzieci⁹ przedszkolnych z mediami. Trzeci motyw podjęcia się niniejszych badań ma charakter osobisty. Badacz będący praktykiem, nie tylko naukowo zgłębia problem miejsca mediów w życiu dzieci przedszkolnych, ale również docenia znajomość tejże problematyki dla pracy terapeutycznej. Pomysł podjęcia tematu pracy zrodził się na podstawie doświadczeń w zakresie prowadzonych zajęć terapeutycznych i logopedycznych w przedszkolu.

2. Cele badań

Rozumiejąc cel badań jako efekt, do którego zmierza praca badawcza¹⁰ oraz mając na uwadze sugestie teoretyków poznania naukowego¹¹, wyodrębniono trzy grupy celów: teoretyczne, poznawcze i praktyczne¹².

Zasadniczy cel badań¹³, z którego wynikają wyodrębnione poniżej i ujęte w trzy grupy cele szczegółowe, dotyczy ustalenia rzeczywistości medialnej dzieci przedszkolnych. **Cel teoretyczny** badań¹⁴ – związany był z opracowaniem literatury przedmiotu oraz konstrukt

---

⁴ J. Izdebska, *Dziecko w świecie mediów elektronicznych, Teoria, badania, edukacja medialna*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2007

⁵ A. Ogonowska, *Uzależnienia medialne. Uwarunkowania, leczenie, profilaktyka*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2018

⁶ *Fundacja dbam o mój zasięg*, <https://dbamomojzasieg.pl/> [15.09.2022]

⁷ E. Nowicka, *Media – dysleksja – terapia pedagogiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010

⁸ E. Baron-Polańczyk, *Chmura czy silos? Nauczyciele wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2011; E. Baron-Polańczyk, *My i Oni. Uczniowie wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2018

⁹ J. Izdebska, *Dziecko w świecie mediów...*, *op. cit.*; M. Spitzer, *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013; G. Small, G. Vorgan, *iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*, Wydawnictwo Vesper, Poznań 2011

¹⁰ W.P. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1997, s. 52; W. Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1985, s. 189; J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Wydawnictwo WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1993, s. 127

¹¹ Z. Zaborowski, *Wstęp do metodologii badań*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 49

¹² J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Wydawnictwo WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1993, s. 127; J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1997, s. 81.

¹³ J. Gnitecki, *Zarys metodologii... op. cit.*, s. 127

¹⁴ *Ibidem*

poznawczego i teoretycznego modelu¹⁵, koncepcji dziecka zanurzonego w świecie mediów. Na tle przemian kulturowo-społecznych i technologicznych podjęto próbę opracowania teoretycznego modelu, uwzględniając: 1) charakterystykę społeczeństwa medialnego (opisując media w odniesieniu do rzeczywistości społecznej); 2) proces uczenia się z perspektywy konstruktywizmu (w ujęciu społeczno-kulturowym), podkreślając tym samym rolę zabawy w procesie uczenia się; 3) rozwój dziecka przedszkolnego, biorąc pod uwagę kompetencje kluczowe w tym wieku rozwojowym; 4) szeroko pojętą pedagogizację medialną środowiska, w którym rozwija się dziecko, czyli rodzinę, instytucję przedszkolną, także występujące zagrożenia medialne, a tym samym edukację medialną. **Cel poznawczy**¹⁶ – odnoszący się do poznania praktyki edukacyjnej kształtującej rzeczywistość medialną dzieci przedszkolnych – dotyczy ustalenia: 1) rzeczywistości medialnej dzieci w zakresie stosowanych narzędzi medialnych (według opinii dzieci, rodziców i nauczycieli); 2) kompetencji medialnych dzieci przedszkolnych (zgodnie z opiniami dzieci, rodziców i nauczycieli); 3) rzeczywistości medialnej dzieci w zakresie uczenia się za pośrednictwem mediów (według opinii dzieci, rodziców i nauczycieli); 4) związku pomiędzy opinią dzieci a spostrzeżeniami rodziców w zakresie stosowania narzędzi medialnych. Osiągnięcie celów poznawczych było możliwe dzięki przeanalizowaniu dominujących teorii naukowych¹⁷, co pozwoliło na wyciągnięcie wniosków. **Cel praktyczny**¹⁸, uwzględniający praktykę i przewidystyczną funkcję pedagogiki¹⁹, obejmował wypracowanie rekomendacji dotyczących edukacji medialnej rodziców i nauczycieli oraz ich opublikowanie. Rekomendacje pomogą rodzicom i nauczycielom w ich procesie samorozwoju w zakresie wykorzystywania nowych technologii – w celu wspomagania edukacji dzieci przedszkolnych.

Zasadniczy cel badań, z którego wynikają wyodrębnione trzy grupy celów szczegółowych, ukierunkowały poszukiwania badawcze nad rzeczywistością medialną dzieci przedszkolnych. Podjęte zagadnienia obejmują obszar zainteresowań pedagogiki, w tym pedagogikę medialną, pedagogikę przedszkolną, pedagogikę rodziny i pedeutologię. Poszukiwania te osadzone zostały w szeroko rozumianej edukacji przedszkolnej.

---

¹⁵ M. Romanowska, *Leksykon zarządzania*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2004, s. 343; F. Neal, R. Shone, *Proces budowy modeli ekonomicznych*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 1982, s. 35; *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/model;3942505.html> [25.05.2021]

¹⁶ J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993, s. 127

¹⁷ S. Juszczyk, *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, „Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna”, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 63

¹⁸ J. Gnitecki, *Zarys metodologii...*, *op. cit.*, s. 127

¹⁹ *Ibidem*, s. 129

3. Teoretyczne podstawy badań

Teoretyczny kontekst rozważań pracy wyznacza teoria konstruktywistyczna w ujęciu społeczno-kulturowym²⁰. Jest ona oparta na procesach mentalnych przebiegających w naszym mózgu, które przetwarzają informacje i wynikają z działania jednostki w kontekście społecznym. Z tego względu uczenie się rozumiane jest jako podstawowy proces praktycznego wprowadzania kultury do społeczności osób uczących się²¹. Uczenie się dzisiejszych dzieci, w świecie zdominowanym przez nowe media, spowodował, że zmienił się sposób postrzegania umysłu człowieka w kontekście mechanizmu uczenia się i budowania wiedzy. Korzystanie z technologii spowodowało, iż wiedza budowana jest na konstruktach kulturowych i społecznych wykorzystujących technologiczny postęp²². Każdy uczy się indywidualnie wykorzystując cyfrowy świat, tworząc rzeczywistość społeczno-kulturową.

Teoretyczne podstawy wyznaczają rozważania nad: społeczeństwem medialnym i mediami; procesem uczenia się i zabawą; rozwojem dziecka w wieku przedszkolnym i pożądanymi kompetencjami; pedagogizacją medialną środowiska wychowawczego w odniesieniu do rodziny, przedszkola i ochrony przed zagrożeniami medialnymi.

Definicje społeczeństwa informacyjnego²³, sieciowego²⁴ medialnego²⁵, zwracają uwagę na istotny element w nich występujący. To konstatacja obserwacji ogromnej dynamiki rozwoju mediów masowych, które zdominowały dzisiejsze życie człowieka. Współcześnie społeczeństwa otrzymują nie tylko coraz więcej informacji, ale także więcej śmieci informacyjnych, co jest powodem tego, że ludzie nie są w stanie w odpowiedni sposób dostosować się do coraz szybszej zmiany środowiska społecznego²⁶.

---

²⁰ S. Juszczak, *Cele i założenia metodyki kształcenia edukacji medialnej technologii informacyjnej*, [w:] B. Siemieniecki (red.), *Pedagogika medialna*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 166; H.R. Schaffer, *Dziecko jako praktykant: Wygotskiego społeczno-poznawcza teoria rozwoju*, [w:] A. Brzezińska (red.), *Psychologia dziecka*, tłum. A. Wojciechowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 225; J.S. Bruner, *Kultura edukacji*, tłum. T. Brzostowska-Tereszkiewicz, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2006, s. 4-17

²¹ S. Juszczak, *Cele i założenia metodyki...*, *op. cit.*, s. 166

²² J.S. Bruner, *Kultura edukacji...*, *op. cit.*, s. 4-17

²³ S. Juszczak, *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000, s. 11; T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Spółczesność informacyjna: Szanse, zagrożenia, wyzwania*, Wydawnictwo Fundacji Postępu Telekomunikacji, Kraków 1999; M. Furmanek, *Spółczesne aspekty oddziaływań technologii informacyjnych*, [w:] S. Juszczak (red.), *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 46-54; P. Sienkiewicz, *Masowe komunikowanie się w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] A. Kudłaszczyk, A. Małkiewicz, R. Karpiński (red.), *Mass media w systemie komunikacji społecznej w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1995

²⁴ M. Castells, *The Internet and the Network Society*, [w:] *The Internet in Everyday Life*, B. Wellman, C. Haythornthwaite (red.), Blackwell, Madlen, Ma 2002, s. XXX; M. Castells, *Spółczesność sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 474

²⁵ T. Goban-Klas, *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, WSiP, Warszawa 2005, s. 42

²⁶ T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Spółczesność informacyjna: szanse...*, *op. cit.*, s.48

Media, to różnego rodzaju przedmioty i urządzenia, które za pomocą słowa, obrazów i dźwięków przekazują odbiorcom określone informacje. Do mediów można zaliczyć: radio, telewizję, komputery, jak również tablice, podręczniki²⁷. Synonimem mediów są środki masowego przekazu, tj. mass media, media, środki masowego komunikowania. To również urządzenia, instytucje, za pomocą których kieruje się pewne treści do publiczności, czyli: prasa, radio telewizja. Do grupy tej zaliczamy także nowe media: Internet, telewizję satelitarną²⁸. Terminem „nowe media” określa się nowe środki przekazu kablowego, satelitarnego czy radiowego, które w znacznym stopniu zwiększyły możliwości transmisji. Podstawową ich cechą jest wzajemne powiązanie, dostęp do indywidualnych użytkowników, interaktywność, wszechstronność czy nieokreśloność przestrzenna²⁹. Jak trafnie zauważa Janusz Miąso media są „nową jakością w procesie poznania i zarazem nową trudnością, motywują do [...] konwergentnej edukacji [...] wspieranej przez komunikację interpersonalną”³⁰. Wacław Strykowski podkreśla, że wszystko co służy upogładowieniu w procesie kształcenia, określane jest mianem mediów edukacyjnych. Jak wcześniej już wspomniano medium to coś, co pośredniczy w przekazywaniu informacji na drodze między nadawcą a odbiorcą. Jeżeli media przekazują informacje służące kształceniu nazywane są mediami edukacyjnymi³¹.

W trakcie zabawy dziecka w wieku przedszkolnym następuje intensywne gromadzenie doświadczeń, poznawanie otoczenia i ćwiczenie. Zabawa jest dla dziecka uczeniem się, które w zależności od warunków przybiera różną postać³². Dzieciństwo to okres, w jakim zabawa rozwija się bardzo intensywnie. Okres zabawy, nazywany okresem przedszkolnym, ma bardzo ważne znaczenie dla ogólnego rozwoju³³. Zabawa to rodzaj aktywności umożliwiający człowiekowi rozpoznawanie reakcji społecznych na własną obecność wśród obcych ludzi. Daje możliwość doświadczania sprawiedliwości, życzliwości, akceptacji³⁴. Podstawowymi składowymi zabawy są: wyobrażenia, ruch i emocje. To dzięki wyobraźni dziecko potrafi zadziwiać się i odkrywać. To zdziwienie i odkrycie przenosi na zabawę, natomiast zabawę na

---

²⁷ W. Strykowski, *Media i edukacja*, „Edukacja medialna”, 1996, nr 1

²⁸ *Encyklopedia Popularna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 885

²⁹ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 57

³⁰ J. Miąso, *Poznanie z nowymi mediami – nowa jakość czy nowa trudność? Fragmentaryzacja czy integracja? Potrzeba nowej konwergentnej edukacji*, [w:] „Edukacja – Technika – Informatyka”, *Kwartalnik Naukowy*, 2017, nr 3(21), s. 216

³¹ W. Strykowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Wydawnictwo eMPi², Poznań 2008, s. 58

³² W. Okoń, *Zabawa a rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995, s. 170

³³ *Ibidem*

³⁴ D. Waloszek, *Socjopedagogiczny wymiar zabawy w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011, s. 331-365

działanie zadaniowe związane z nauką. Jak nie ma rozumu bez wyobraźni, tak nie ma nauki bez zabawy³⁵. Według Lwa Wygotskiego zabawa jest wyobraźnią w działaniu³⁶.

Rozwój to ciąg zmian z określonym kierunkiem, bez względu na to, czy jest to kierunek pozytywny czy negatywny³⁷. Według Heinza Rudolfa Schaffera rozwój to „proces zmian dokonujących się z wiekiem, który cechuje wszystkich ludzi od poczęcia do śmierci”³⁸. Fundamentem rozwoju w okresie dzieciństwa jest rozwój poznawczy, który odnosi się do przyswajania wiedzy. Należy mieć tutaj na myśli procesy, które wskazują na inteligencję człowieka i dzięki którym możemy adoptować się do świata i rozumieć go, czyli: spostrzeganie, zapamiętywanie, klasyfikowanie, rozumienie, wnioskowanie, myślenie, rozwiązywanie problemów, tworzenie pojęć i planowanie³⁹.

Maria Czerepaniak-Walczak wspomina o „magicznym słowie kompetencje”⁴⁰. Według Marii Dudzikowej kompetencja w nauce ma charakter paradygmatu, który ma znaczenie „empiryczne, eksplikacyjne i predyktywne, szczególnie nośnego przy rozpatrywaniu zjawiska podmiotowości człowieka i jego adaptacji w różnych okresach cyklu życia [...] funkcjonowaniu w rozmaitych dziedzinach życia indywidualnego i zbiorowego”⁴¹. David Fontana definiuje kompetencje jako: „wyuczalną umiejętność robienia rzeczy dobrze, rozwinięte sprawności niezbędne do radzenia sobie z problemami”⁴². Henry O. Jenkins określa je jako: „zdolność i gotowość do wykonywanych zadań na oczekiwanym poziomie”⁴³. M. Czerepaniak-Walczak wyjaśnia, że: „gdy ktoś może wykonać pewne zadanie, mówimy, że posiada sprawność. Gdy ktoś może wykonać to zadanie w danych warunkach [...] wówczas mówimy, że ujawnia własne kompetencje”⁴⁴. Autorka podaje następującą definicję kompetencji: „kompetencja podmiotu jest to szczególna właściwość, wyrażająca się w demonstrowaniu na wyznaczonym przez

---

³⁵ *Ibidem*, s. 353

³⁶ L. Wygotski, *Zabawa i jej rola w rozwoju psychicznym dziecka*, [w:] L. Wygotski. *Wybrane prace psychologiczne II: dzieciństwo i dorastanie*, A. Brzezińska, M. Marchow (red.), Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 141-163

³⁷ M. Tyszkowa, *Pojęcie rozwoju zmiany rozwojowej*, [w:] M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 45-46

³⁸ H.R. Schaffer, *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, tłum. R. Andruszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 2

³⁹ H.R. Schaffer, *Psychologia rozwojowa...*, *op. cit.*, s. 97

⁴⁰ M. Czerepaniak-Walczak, *Refleksja krytyczna i jej miejsce w dyskusji nad reformami oświaty*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1997, t. 20, s. 32

⁴¹ M. Dudzikowa, *Kompetencje autokreatywne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*, [w:] H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 204

⁴² M. Czerepaniak-Walczak, *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 1994, s. 134

⁴³ *Ibidem*, s. 134

⁴⁴ M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Wydawnictwo Naukowe GWP, Gdańsk 2006, s. 135

społeczne standardy poziomie, umiejętności adekwatnego zachowania się, w świadomości potrzeby i konsekwencji takiego właśnie zachowania oraz w przyjmowaniu na siebie odpowiedzialności za nie”⁴⁵.

Rodzina jest najstarszą grupą społeczną i występuje we wszystkich etapach rozwoju społeczeństwa. Jest ona naturalnym i niezastąpionym elementem struktury społecznej, nazywanej podstawową komórką społeczną. Stanowi pierwsze i naturalne środowisko, w którym dziecko uczy się mówić, myśleć, wyrażać emocje i relacje społeczne, najpierw z najbliższymi, a potem z dalszymi mu osobami⁴⁶. Katarzyna Walęcka-Matyja definiuje rodzinę jako podstawową grupę społeczną, ze względu na jej relacje, stosunki a także typy zależności między jej poszczególnymi członkami. W dzisiejszych czasach rodzina ciągle podlega swoistym przeobrażeniom, zarazem w zakresie jej struktury, jak i podejmowanych przez jej członków ról i pełnionych funkcji⁴⁷.

Zadaniem pedagogiki medialnej, według Janusza Miąso, jest wnikliwa diagnoza, krytyczna i konstruktywna analiza i poszukiwanie rozwiązań, które pomogą odpowiednio wykorzystywać media w życiu człowieka⁴⁸. Wacław Strykowski twierdzi, że „edukacja medialna, oznacza kształcenie w dziedzinie mediów w celu zrozumienia ich natury i oddziaływania oraz racjonalnego i efektywnego ich wykorzystania w sytuacjach dydaktycznych i wychowawczych”⁴⁹. „Głównym zadaniem edukacji medialnej – według Wielisławy Osmańskiej-Furmanek i Marka Furmanka – jest wskazanie miejsca mediów w kulturze, zapoznanie się z możliwościami i sposobami ich wykorzystania w procesie kształcenia i samokształcenia [...] umiejętność posłużenia się technologią informacyjną jako narzędziem rozwoju intelektualnego”⁵⁰. Media stwarzają, obok szans społecznych i wychowawczych, również zagrożenia nie tylko dla dzieci, młodzieży, ale również dla dorosłych. Zagrożenia te mogą pojawić się w sferze oddziaływań społecznych, psychicznych a także w sferze wychowawczej⁵¹. Jak słusznie zauważyła E. Baron-Polańczyk „na wczesnych etapach życia i kształcenia kluczowa wydaje się rola rodziców i nauczycieli w procesie wychowania do

---

⁴⁵ *Ibidem*, s. 137

⁴⁶ H. Cudak, S. Cudak, *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce 2011

⁴⁷ Zob.: K. Walęcka-Matyja, *Rola i funkcje rodziny*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014

⁴⁸ J. Miąso, *Medialna kultura szybkości i jej konsekwencje – sztuka koncentracji jako konieczne antidotum chwili*, [w:] „Edukacja – Technika – Informatyka”, *Kwartalnik Naukowy*, 2019, nr 4(30), s. 175-183

⁴⁹ W. Strykowski, *Pedagogika i edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] S. Juszczyk (red.), *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 18

⁵⁰ W. Osmańska-Furmanek, M. Furmanek, *Pedagogika mediów*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika, subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, t. 3, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2006, s. 296

⁵¹ S. Juszczyk, *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000, s. 95

nowych technologii”⁵². To właśnie rodzice powinni wiedzieć, w jaki sposób mogą pomóc kształtować postawy swoich dzieci wobec technologii, która stała się ogólnodostępna, aby zapobiegać i chronić je przed zagrożeniami.

Model teoretyczny dziecka zanurzonego w rzeczywistości medialnej

Współistnienie w rzeczywistości medialnej (w świecie metod i narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnych) wymaga od każdego człowieka pewnej wiedzy, umiejętności i postaw w odniesieniu do wykorzystywania nowych mediów⁵³. Weryfikacja celów i problemów podjętych w pracy pozwoliła na zbudowanie wiedzy (modelu) o młodym użytkowniku, zrozumieniu mechanizmów działań, jakie podejmują rodzice i nauczyciele, w celu przygotowania dzieci do życia w usieciowionym świecie. Przyjęto, zgodnie z definicją, „hipotetyczną konstrukcję myślową, będącą uproszczonym obrazem badanego fragmentu rzeczywistości, opartym na eliminacji myślowej jego elementów – tj.: cech, relacji, nieistotnych dla danego celu”⁵⁴. Model teoretyczny skonstruowano zatem w celu skupienia się na najistotniejszych czynnikach, jak również na elementach wpływających na przebieg badanego procesu⁵⁵, a także w celu zrozumienia mechanizmu analizowanego zjawiska w krótszym czasie⁵⁶. Najistotniejszym elementem każdego człowieka jest jego rozwój. Proces ten koncentruje się na różnorodnych elementach, które pozwalają we właściwy sposób na konstruowanie własnej rzeczywistości⁵⁷ – w kontekście podjętych rozważaniach, rzeczywistości medialnej.

Przy opracowaniu modelu (koncepcji teoretycznej) dziecka zanurzonego w rzeczywistości medialnej wzięto pod uwagę wskazania m.in. takich badaczy jak: Manfred Spitzer⁵⁸, Gary

---

⁵² E. Baron-Polańczyk, *Boty, trolle i fake news – uważaj, kto cię uczy!*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2019, 2(28), s. 218-226

⁵³ B. Walas, *Cyfrowa rzeczywistość dzieci przedszkolnych*, [w:] M. Adamowicz, L. Kataryńczuk-Mania, M. Nyczaj-Draż (red.), *Edukacja dziecka szansa na budowę kapitału społecznego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 87-102

⁵⁴ *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/model;3942505.html> [25.05.2021]

⁵⁵ M. Romanowska, *Leksykon zarządzania*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2004, s. 343

⁵⁶ F. Neal, R. Shone, *Proces budowy modeli ekonomicznych*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 1982, s. 35

⁵⁷ L. Wygotski, *Problem wieku rozwojowego*, [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II, dzieciństwo i dorastanie*, Wydawnictwo Zyski i S-ka, Poznań 2002, s. 86-87

⁵⁸ M. Spitzer, *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013; M. Spitzer, *Jak uczy się mózg*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012

Small i Gigi Vorgan⁵⁹, Rainer Patzlaff⁶⁰, Michel Desmurget⁶¹, Nicholas Carr⁶². Bardzo ważnym elementem w konstruowaniu tegoż modelu były wytyczne „Podstawy programowej wychowania przedszkolnego [...]”⁶³. Zawarte w niej cele i zadania edukacyjne uwypuklają zdobywanie i rozwijanie u dzieci określonych: wiadomości, umiejętności, nawyków, zainteresowań. Zasadniczym celem wychowania przedszkolnego jest wsparcie całościowego rozwoju dziecka⁶⁴. Obejmuje ono cztery obszary rozwoju dziecka: fizyczny, emocjonalny społeczny i poznawczy⁶⁵.

Model teoretyczny⁶⁶ dziecka zanurzonego w rzeczywistości medialnej, na potrzeby dysertacji, został skonstruowany z trzech elementów (Rysunek 1). Pierwszy element odnosi się do kompetencji dzieci w zakresie korzystania z narzędzi medialnych, świadomości zagrożeń medialnych oraz przestrzegania bądź nieprzestrzegania zasad bezpiecznego korzystania z mediów. Osoba opisana zgodnie z przyjętym modelem może przejawiać: 1) brak umiejętności skupienia i koncentracji na zadaniu; 2) brak umiejętności świadomego wyboru informacji otrzymywanych w kontakcie z mediami; 3) zachowania zagrożone uzależnieniem od nowych technologii oraz zahamowanie zmysłowe⁶⁷; 4) spadek aktywności fizycznej; 5) niską świadomość korzystania z nowych technologii. Kolejnym (drugim) elementem w przedstawionym modelu jest wykorzystywanie narzędzi medialnych w zabawie oraz w procesie uczenia się dziecka w wieku przedszkolnym. Osoba opisana zgodnie z tym komponentem może: 1) traktować media jako coś oczywistego w swoim życiu; 2) nadmiernie korzystać z różnego rodzaju gadżetów, zabawek elektronicznych; 3) przejawiać częstsze nastawienie na konsumpcjonizm. Trzecim elementem w modelu są możliwości dostępu i wykorzystania narzędzi medialnych, dostępnych dla małego dziecka. Istotny jest zakres stosowanych narzędzi medialnych, sposób wykorzystywania ich oraz zasady i powody

---

⁵⁹ G. Small, G. Vorgan, *iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*, Wydawnictwo Vesper, Poznań 2011

⁶⁰ R. Patzlaff, *Zastygłe spojrzenie. Fizjologiczne skutki patrzenia na ekran a rozwój dziecka*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008

⁶¹ M. Desmurget, *Teleożłopanie. O zgubnych skutkach oglądania telewizji (Nie tylko przez dzieci)*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2012

⁶² N. Carr, *Płytki umysł. Jak Internet wpływa na nasz mózg*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013

⁶³ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej*, Dz.U. 2017, poz. 356, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000356> [15.07.2020]

⁶⁴ *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawa-programowa-wychowania-przedszkolnego-dla-przedszkoli-i-oddzialow-przedszkolnych-w-szkolach-podstawowych> [20.11.2022]

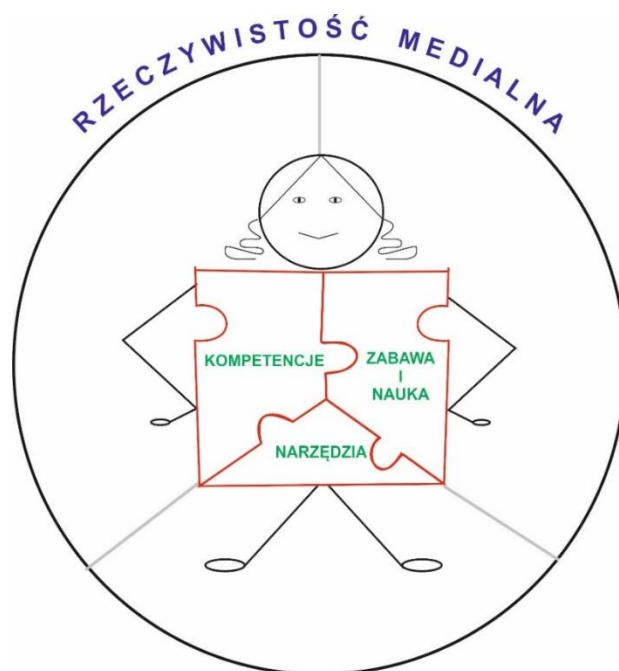
⁶⁵ *Ibidem*

⁶⁶ *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/model;3942505.html> [25.05.2021]

M. Romanowska, *Leksykon zarządzania*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2004, s. 343; F. Neal, R. Shone, *Proces budowy modeli ekonomicznych*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 1982, s. 35

⁶⁷ R. Louv, *Ostatnie dziecko lasu*, Grupa Wydawnicza Relacja Sp. z o.o., Warszawa 2014, s. 81

korzystania z nich przez dzieci. Osoby w tym przypadku cechuje: 1) nieograniczony dostęp do najnowszych technologii informacyjnych; 2) zaburzenie relacji z rodzicami.

Rysunek 1. Model teoretyczny dziecka zanurzonego w rzeczywistości medialnej
Źródło: Opracowanie własne.

Człowiek jest twórcą rzeczywistości⁶⁸. **Rzeczywistością medialną**, na potrzeby niniejszej pracy, nazwano te elementy, które znajdują się w najbliższym otoczeniu dziecka. Wyodrębnionymi elementami w modelu są: 1) kompetencje, 2) narzędzia; 3) zabawa i nauka. Przeprowadzone badania empiryczne umożliwiły zweryfikowanie teoretycznego modelu dziecka zanurzonego w rzeczywistości medialnej. Skonstruowany model stanowił podstawę teoretyczną do budowania procesu badawczego.

4. Metodologiczne podstawy badań

Ze względu na charakter pracy, odnoszący się do poznania rzeczywistości dzieci przedszkolnych, zaplanowano projekt badawczy osadzony w strategii ilościowo-jakościowej⁶⁹. Uwzględniono, że podjęte badania naukowe to prace „dokonywane za pomocą metod nauki (rozumowania, obserwacji, eksperymentu i innych metod swoistych dla danej dyscypliny

⁶⁸ E. Perzycka, *Self-Regulatory Cognition Competence From a Learning's Perspective, in a Digital Informarion Environment*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, 2019, nr 20, s. 259

⁶⁹ J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 36-37

naukowej), zmierzające do rozwiązania jakiegoś zadania teoretycznego lub praktycznego, którego realizacja ma na celu zaspokojenie określonych potrzeb ludzkich”⁷⁰.

Podmiotem zainteresowań badawczych były dzieci w wieku przedszkolnym, ich rodzice a także nauczyciele wychowania przedszkolnego. Badania ilościowe umożliwiły: opis i charakterystykę edukacyjnych procesów oraz określenie związków a także zależności między zmiennymi, jak również pomiar wykorzystując procedury statystyczne. Uściśliły kierunek dociekań badawczych. Pomogły w poznaniu współzależności pomiędzy oddziaływaniami wychowawczymi a ich skutkami. Zbiektywizowały zgromadzone dane oraz umożliwiły korzystanie ze statystyki, dzięki której otrzymane wyniki są jednoznaczne⁷¹. Badania jakościowe pozwoliły z kolei przyjrzeć się zjawiskom osadzonym w ich naturalnym środowisku, co stanowi ich kontekst – dzięki czemu poznano je takimi, jakimi są, a nie stwierdzano, czy są zgodne z naszym mniemaniem. Umożliwiły poznanie losów pojedynczych osób (dzieci, nauczycieli, rodziców), dotarcie w głąb interesujących (wychowawczych) zjawisk⁷². Były sposobem poznania, które zakłada, że „badacz zbiera, porządkuje i interpretuje dane posługując się swoimi oczami i uszami jako filtrami”⁷³. Wykorzystano „sposób działania, który często polega na pogłębionych wywiadach”⁷⁴. W badaniu uwzględniono, że występują zespoły działań, które są planowane i systematyczne, służą gromadzeniu, zbieraniu, analizowaniu i interpretowaniu danych, będące niezbędne do rozwiązywania problemów dotyczących pewnych faktów, zjawisk i procesów wychowania dzieci poprzez media, jak również zagrożeń jakie one stwarzają⁷⁵. Analizy jakościowe umożliwiły zrozumienie i interpretację sytuacji edukacyjnych i zachowań dzieci w środowisku medialnym. Dzięki nim ustalono jaką wartość, znaczenie nadają dzieci tym zjawiskom, jak również własnym doświadczeniom.

Zadbano o to, aby badania ilościowe i jakościowe wzajemnie się uzupełniały i wzbogacały”⁷⁶. Idąc za wskazaniem Jadwigi Izdebskiej założono, że „połączenie danych

---

⁷⁰ *Encyklopedia powszechna*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 202

⁷¹ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych, Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, s. 70-72; M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2003, s. 17

⁷² T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 268; M.B. Miles, A.M. Huberman, *Analiza danych jakościowych*, tłum. S. Zabielski, Białystok 2000, s. 10; U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, tłum. P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 22

⁷³ D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia, metodyka, ewaluacja*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 59

⁷⁴ *Ibidem*, s. 59

⁷⁵ T. Pilch, *Badania pedagogiczne*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2003, s. 3003

⁷⁶ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych...*, *op. cit.*, s. 179

jakościowych i ilościowych w badaniu umożliwia ich dopełnienie się, służy wzmocnieniu ich prawdziwości oraz umożliwia tworzenie bogatszej wiedzy o zjawiskach i procesach pedagogicznych⁷⁷.

4.1. Problemy badawcze

Przedmiot poszukiwań badawczych wyznacza problem główny⁷⁸, który zawiera się w pytaniu: **Jaka jest rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym?** Problem główny rozszerzony został o problemy szczegółowe⁷⁹:

1. Jaka jest rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie stosowanych narzędzi medialnych (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)?

1.1. W jakim zakresie dzieci w wieku przedszkolnym korzystają z narzędzi medialnych (w opinii dzieci i rodziców)? [problem diagnostyczny]

1.2. W jakim zakresie narzędzia medialne są wykorzystywane w przedszkolu (w opinii nauczycieli, na podstawie dokumentacji tj. dziennika oraz planów miesięcznych)?

1.3. Jakie są zasady korzystania z narzędzi medialnych w domu przez dzieci w wieku przedszkolnym (w opinii dzieci i rodziców)?

1.4. Dlaczego dzieci w wieku przedszkolnym korzystają z narzędzi medialnych (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)?

2. Jaka jest rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie kompetencji medialnych (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)? [problem diagnostyczny]

2.1. Jakie są kompetencje dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie korzystania z narzędzi medialnych (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)?

2.2. Jaki jest poziom świadomości zagrożeń medialnych (w opinii nauczycieli i rodziców)?

2.3. Dlaczego dzieci w wieku przedszkolnym przestrzegają/nie przestrzegają zasad bezpiecznego korzystania z mediów (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)?

3. Jaka jest rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie uczenia się za pośrednictwem mediów (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)? [problem diagnostyczny]

3.1. Jakie elementy środowiska medialnego są preferowane i wykorzystywane przez dzieci w wieku przedszkolnym w procesach poznawczych (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)?

3.2. Jaka rolę odgrywają media w zabawie dziecka w wieku przedszkolnym (w opinii nauczycieli)?

3.3. Dlaczego media wspierają/nie wspierają proces uczenia się dziecka w wieku przedszkolnym (w opinii dzieci, nauczycieli, rodziców)?

---

⁷⁷ J. Izdebska, *Dziecko w świecie...*, op. cit., s. 86

⁷⁸ Z. Cackowski, *Problemy i pseudoproblemy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982, s. 101; T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 43; M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2000, s. 21

⁷⁹ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2004, s. 115-116

3.4. Dlaczego gry i zabawy realizowane za pośrednictwem narzędzi multimedialnych, są interesujące/nie są interesujące dla dzieci w wieku przedszkolnym (w opinii dzieci, rodziców i nauczycieli)?

4. Jaki jest związek pomiędzy opinią dzieci a spostrzeżeniami rodziców w zakresie stosowania narzędzi medialnych?

5. Jakie czynniki różnicują badaną klasę zjawisk?

5.1. Jakie czynniki (cechy socjodemograficzne dzieci) różnicują opinię na temat stosowania narzędzi medialnych przez dzieci w wieku przedszkolnym?

5.2. Jakie czynniki (cechy socjodemograficzne rodziców) różnicują opinię rodziców na temat kompetencji medialnych dzieci w wieku przedszkolnym?

5.3. Jakie czynniki (cechy socjodemograficzne nauczycieli) różnicują opinię nauczycieli na temat uczenia się za pośrednictwem mediów dzieci w wieku przedszkolnym?

Sformułowane pytania, w nawiązaniu do zależnościowych problemów badawczych, pozwoliły na wysunięcie założeń⁸⁰ mających ogólny charakter:

- Istnieje związek pomiędzy wykorzystywaniem mediów przez dzieci w wieku przedszkolnych a ich płcią;
- Opinie rodziców na temat kompetencji medialnych dzieci w wieku przedszkolnym mogą być różnicowane przez takie czynniki jak: płeć, wiek i poziom wykształcenia rodziców;
- Opinie na temat uczenia się za pośrednictwem mediów dzieci przedszkolnych mogą być różnicowane przez takie czynniki jak: wiek, poziom awansu zawodowego nauczycieli, typ placówki, dostępność szkoleń dla nauczycieli.

Te hipotezy robocze⁸¹, czyli najogólniej ujęte założenia, traktują problem całościowo, przez co wytyczyły główny kierunek przedsięwzięć badawczych.

4.2. Zmienne i wskaźniki

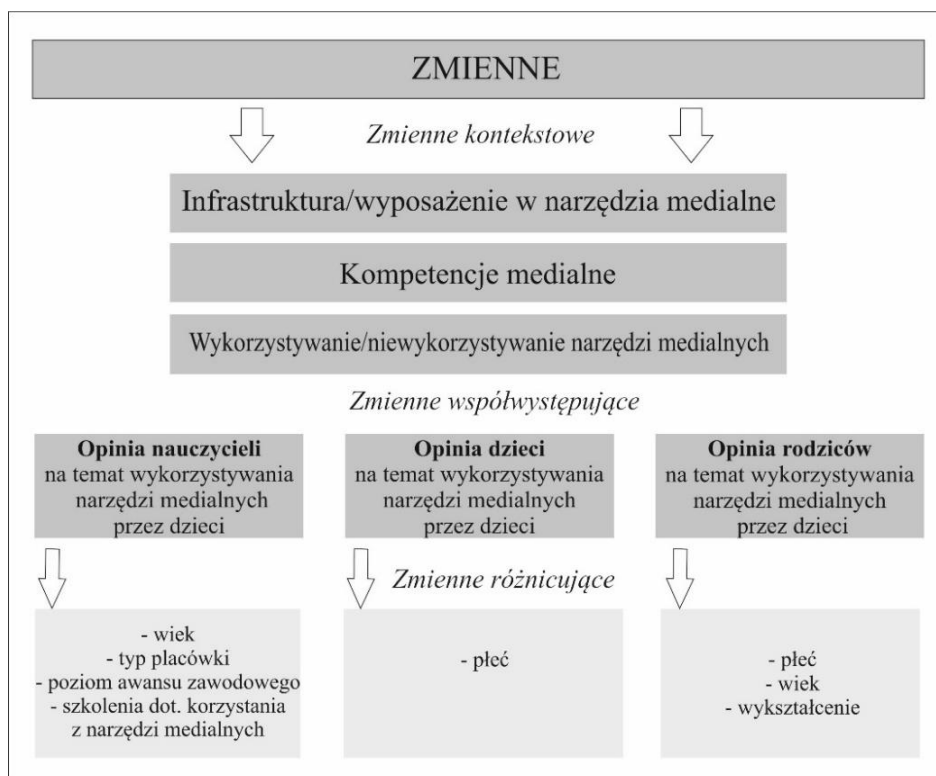
Na podstawie postawionych problemów badawczych zdefiniowano zmienne i wskaźniki, dzięki którym poszukiwano wiedzy, rozumienia i postaw, jakie kształtują kompetencje medialne rodziców, dzieci i nauczycieli. Za Jerzym Brzezińskim przyjęto, iż „zmienna, która jest przedmiotem naszego badania, której związku z innymi zmiennymi chcemy określić (wyjaśnić), nosi nazwę zmiennej zależnej. Natomiast zmienne, od których ona zależy, które na

---

⁸⁰ E. Hajduk, *Hipoteza w badaniach pedagogicznych. Poradnik dla studentów*, WSP, Zielona Góra 1996, s. 52

⁸¹ *Ibidem*

nią oddziałują, noszą nazwę zmiennych niezależnych⁸². Uwzględniono, że zmienną jest to, co „daje się zaobserwować w pewnym zdarzeniu lub zjawisku – to kilka podstawowych cech konstytutywnych dla danego zdarzenia”⁸³. W badaniach obok zmiennych wyjaśniających (zależnych), jak i zmiennych wyjaśnianych (niezależnych) występują również zmienne różnicujące oraz zmienne kontekstowe (pośredniczące), mające wpływ na relacje między zmiennymi zależnymi i niezależnymi⁸⁴ (Rysunek 2).

Rysunek 2. Układ zmiennych w projektowanych badaniach.
Źródło: Opracowanie własne.

W celu opisu zmiennych niezbędne było ustalenie wskaźników⁸⁵, które wskazują na badaną cechę. Należało ustalić, na podstawie jakich danych (możliwych do obserwacji) będzie można rozstrzygać o występowaniu i stopniu nasilenia poszczególnych zmiennych. Uwzględniając ustalenia, wyznaczono zmienne szczegółowe (ZS), dokonano zestawienia zmiennych szczegółowych, kategorii zmiennych oraz ich wskaźników (WZS).

⁸² J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 189-199

⁸³ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995, s. 31

⁸⁴ M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982, s. 74-75

⁸⁵ S. Nowak, *Studia z metodologii nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1965, s. 248; W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1995, s. 37

1. Zmienne szczegółowe kontekstowe (ZSK) i ich wskaźniki (WZSK).

ZSK₁. Rzeczywistość medialna dzieci przedszkolnych w zakresie stosowanych narzędzi medialnych.

WZSK₁. Deklarowany dostęp do aplikacji, programów TV, serwisów internetowych. Deklaracja oraz analiza opinii dzieci i rodziców.

ZSK_{1.1}. Korzystanie z narzędzi medialnych przez dzieci w wieku przedszkolnym.

WZSK_{1.1}. Infrastruktura/wyposażenie w narzędzia medialne. Deklaracje oraz analiza opinii dzieci i rodziców.

ZSK_{1.2}. Wykorzystywane narzędzia medialne w przedszkolu na podstawie dokumentacji tj. dziennika oraz planów miesięcznych.

WZSK_{1.2}. Analiza narracji nauczycieli i dokumentów pod kątem stosowanych narzędzi medialnych w przedszkolu. Deklaracja nauczycieli i analiza dokumentów.

ZSK_{1.3}. Zasady korzystania z narzędzi medialnych przez dzieci wieku przedszkolnym.

WZSK_{1.3}. Deklaracje oraz analiza opinii dzieci i rodziców.

ZSK_{1.4}. Powody dzieci dotyczących korzystania z narzędzi medialnych.

WZSK_{1.4}. Deklaracja oraz analiza opinii dzieci i rodziców. Deklaracja oraz analiza opinii nauczycieli.

2. Zmienne szczegółowe kontekstowe (ZSK) i ich wskaźniki (WZSK).

ZSK₂. Rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie kompetencji medialnych.

WZSK₂. Deklaracja oraz analiza opinii dzieci i rodziców. Deklaracja oraz analiza opinii nauczycieli.

ZSK_{2.1}. Poziom kompetencji dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie korzystania z narzędzi medialnych.

WZSK_{2.1}. Deklaracja rodziców: deklarowany poziom kompetencji dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie korzystania z narzędzi medialnych.

ZSK_{2.2}. Poziom świadomości zagrożeń medialnych w zakresie korzystania z narzędzi medialnych.

WZSK_{2.2}. Deklaracja poziom świadomości zagrożeń medialnych. Deklaracja rodziców: określenie wad i zalet korzystania z mediów przez dziecko, korzystanie przez dziecko z terapii logopedycznej. Deklaracja oraz analiza opinii nauczycieli: uzasadnienie konieczności obecności nowoczesnych technologii w procesie wychowania dzieci w wieku przedszkolnym; określenie stopnia korzyści wynikających z wykorzystywania nowych technologii w trakcie zajęć; podanie przykładów zabaw organizowanych przez dzieci w trakcie pobytu w przedszkolu.

ZSK_{2.3}. Motywy, dla których dzieci w wieku przedszkolnym przestrzegają/nie przestrzegają zasad bezpiecznego korzystania z mediów.

WZSK_{2.3}. Deklaracja oraz analiza opinii dzieci, rodziców i nauczycieli.

3. Zmienne szczegółowe współlistniejące (ZSW) i ich wskaźniki (WZSW).

ZSW₃. Rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie uczenia się za pośrednictwem mediów.

WZSW₃. Deklaracja i analiza opinii dzieci i nauczycieli.

- ZSW_{3.1}. Elementy środowiska medialnego preferowane przez dzieci w wieku przedszkolnym w procesach poznawczych.
    - WZSW_{3.1}. Deklaracja oraz analiza opinii dzieci, rodziców i nauczycieli.
  - ZSW_{3.2}. Rola i znaczenie mediów w zabawie dziecka w wieku przedszkolnym.
    - WZSW_{3.2}. Deklaracja oraz analiza opinii nauczycieli.
  - ZSW_{3.3}. Wsparcie procesu uczenia się dzieci w wieku przedszkolnym.
    - WZSW_{3.3}. Deklaracja oraz analiza opinii nauczycieli i rodziców.
  - ZSW_{3.4}. Zainteresowanie grami i zabawami multimedialnymi.
    - WZSW_{3.4}. Deklaracje i analiza opinii dzieci, rodziców i nauczycieli.
4. Zmienne szczegółowe różnicujące ZSR₄ i ich wskaźniki WZSR₄ (związek pomiędzy opinią dzieci a spostrzeżeniami rodziców w zakresie: stosowania narzędzi medialnych).
5. Zmienne szczegółowe różnicujące ZSR₅ i ich wskaźniki WZSR₅.
- 5.1. Czynniki różnicujące stosowanie narzędzi medialnych przez dzieci w wieku przedszkolnym.
    - ZSR_{5.1}. Płeć.
      - WZSR_{5.1}. Dane socjodemograficzne dzieci: dziewczynka, chłopiec.
  - 5.2. Czynniki różnicujące opinie rodziców na temat kompetencji medialnych dzieci w wieku przedszkolnym.
    - ZSR_{5.2.1}. Płeć:
      - WZSR_{5.2.1}. Dane socjodemograficzne: kobieta, mężczyzna.
    - ZSR_{5.2.2}. Wiek rodzica.
      - WZSR_{5.2.2}. 21-25, 26-30, 31-35, 36-40, pow. 40 lat.
    - ZSR_{5.2.3}. Wykształcenie rodzica.
      - WZSR_{5.2.3}. Podstawowe, zawodowe, średnie, wyższe.
  - 5.3. Czynniki różnicujące opinie nauczycieli na temat uczenia się za pośrednictwem mediów dzieci w wieku przedszkolnym.
    - ZSR_{5.3.1}. Wiek nauczyciela.
      - WZSR_{5.3.1}. Do 25 lat, 26-30, 31-35, 36-40, 41-46, 47-50, pow. 50 lat.
    - ZSR_{5.3.2}. Poziom awansu zawodowego.
      - WZSR_{5.3.2}. Stażysta, kontraktowy, mianowany, dyplomowany.
    - ZSR_{5.3.3}. Typ placówki oświatowej.
      - WZSR_{5.3.3}. Przedszkole niepubliczne, przedszkole publiczne.
    - ZSR_{5.3.4}. Szkolenia dla nauczycieli dotyczące wykorzystywania nowych technologii.
      - WZSR_{5.3.4}. Deklaracja nauczycieli: tak/nie.

W konsekwencji przyjęto, iż wskaźnikami empirycznymi (obejmując obszar zmiennych współlistniejących) są opinie respondentów na temat wykorzystywania narzędzi medialnych przez dzieci: 1) deklarowane przez nauczycieli odpowiedzi w formie wywiadu na pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu; 2) deklarowane przez dzieci odpowiedzi w formie wywiadu na pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu; 3) deklarowane przez rodziców odpowiedzi w formie pisemnej odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety.

Wskaźnikami empirycznymi należącymi do zmiennych kontekstowych jest dostęp do nowych technologii – infrastruktura, posiadane kompetencje medialne przez nauczycieli i dzieci, jak również praktyczne działania w zakresie stosowania nowych mediów.

4.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

W poszukiwaniach badawczych zastosowano metodę **sondażu diagnostycznego**. Uwzględniono, że badania sondażowe obejmują „wszelkiego typu zjawiska społeczne o znaczeniu istotnym dla wychowania, ponadto stany świadomości społecznej, opinii i poglądów określonych zbiorowości, narastania badanych zjawisk, ich tendencji i nasilenia”⁸⁶. Badania sondażowe mogą być „zastosowane do celów opisowych, wyjaśniających i eksploracyjnych”⁸⁷. W przeprowadzonych badaniach respondentami byli nauczyciele, rodzice i dzieci, którzy dostarczali informacje. W ramach wskazanej metody wybrano techniki badawcze⁸⁸ takie jak: 1) **wywiad jakościowy** (narracyjny)⁸⁹, 2) **analiza dokumentów**⁹⁰ oraz 3) **ankieta**⁹¹.

W wywiadach pojawiały się pytania obowiązkowe, zadawane wszystkim badanym i dowolne nasuwające się podczas rozmowy. Przyjęto, że podstawowe założenia metody wywiadu sprowadzają się do przekonania, że jednostka kształtuje swoje zachowanie w procesie relacji ze środowiskiem oraz że nie wszystkie formy jej aktywności są przez nią świadomie konstruowane⁹². Materiał badawczy gromadzony był za pomocą technik niestandardowych takich jak: notatki, rejestracja dźwięków. Natomiast spośród technik standaryzowanych pomocy przygotowano arkusz wywiadu narracyjnego, ankiety i arkuszy analizy dokumentów. Teoretycznym i metodologicznym fundamentem dla wywiadu jako wybranej metody badawczej są założenia konstruktywizmu, które mówią o wytwarzaniu światów społecznych

---

⁸⁶ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 80

⁸⁷ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, przeł. W. Bartkiewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 268

⁸⁸ Z. Skorny, *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki. Przewodnik metodyczny dla studiujących nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1984, s. 71

⁸⁹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 329; U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, tłum. P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 38; Zob.: G. Gibbs, *Analizowanie danych jakościowych*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011

⁹⁰ J. Gnitecki, *Wstęp do metod i przetwarzania wyników badań w naukach pedagogicznych*, Poznań 2004, s. 132; Z. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1995, s. 158; M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2000, s. 212

⁹¹ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, „Studia Pedagogiczne”, 1970, t. 19, s. 30

⁹² T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, *op. cit.*, s. 327-328

w procesie stanowienia znaczeń przez ludzi czy instytucje⁹³. Analizie poddano przede wszystkim akty prawne, związane z pracą przedszkola, dotyczące wprowadzania dzieci przedszkolnych w świat cyfrowy poprzez wdrażanie nowych technologii w procesie uczenia się. Analizie poddana została także dokumentacja pracy nauczyciela, tj. dziennik, dokumenty planowania pracy wychowawczo-dydaktycznej (tzw. plany miesięczne). Badaniami ankietowymi objęto rodziców dzieci przedszkolnych sześciolletnich. Umożliwiło to pozyskanie informacji jednoznacznych i precyzyjnych (dzięki pytaniom zamkniętym) oraz otwartych narracji (dzięki pytaniom otwartym, umożliwiającym swobodne wypowiedzenie się). Tym sposobem rozpoznano kompetencje medialne rodziców oraz ich poglądy na temat wykorzystywania narzędzi technologii informacyjnych przez ich dzieci.

W przeprowadzonej procedurze badawczej oprócz badań ilościowych, zastosowano postępowania, techniki analizy i wyjaśniania jakościowego z ilościowym. Triangulacja pozwoliła na pełniejsze poznanie badanego problemu oraz ujęcia go z różnych punktów widzenia⁹⁴. Umożliwiła wykorzystanie i gromadzenie danych: ankiety, wywiadu i analizy dokumentów⁹⁵.

Mając na uwadze, że „narzędzia badań za każdym razem buduje się dla poznania określonej konkretnej sytuacji, zjawiska czy problemu”⁹⁶ skonstruowano kwestionariusze⁹⁷ odpowiednie i użyteczne na potrzeby zaprojektowanych celów. Do rozwiązania problematyki podjętej w pracy, dotyczącej rzeczywistości medialnej dzieci przedszkolnych, wykorzystano trzy autorskie narzędzia badawcze:

- 1) Kwestionariusz wywiadu z dziećmi przedszkolnymi 6 – latkami;
- 2) Kwestionariusz wywiadu z nauczycielami edukacji przedszkolnej;
- 3) Kwestionariusz ankiety z rodzicami dzieci przedszkolnych.

Zaprojektowane narzędzia umożliwiły zgromadzenie danych, które stanowiły podstawę do analizy ilościowej, jakościowej i zależnościowej.

---

⁹³ U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, tłum. P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 38; Zob.: G. Gibbs, *Analizowanie danych jakościowych*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011; T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998, s. 87

⁹⁴ W. Furmanek, *Metodologiczne trudności badań z pogranicza edukacji, techniki i informatyki*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2016, nr 4, s. 21, 28

⁹⁵ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998, s. 149-150

⁹⁶ *Ibidem*, s. 135

⁹⁷ W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1995, s. 146.

Wykorzystane **metody statystyczne**⁹⁸ umożliwiły ilościowy opis zjawisk a także zależności występujących między nimi, jak również przedstawienia wyników w postaci tabel, wykresów, korelacji i in. Analizy statystyczne przeprowadzono za pomocą pakietu statystycznego PS IMAGO (IBM SPSS)⁹⁹. Zastosowano poziom istotności $\alpha = 0,05$. Związek pomiędzy zmiennymi jakościowymi oceniono za pomocą testu Chi-kwadrat (χ^2). Siłę związku pomiędzy dwoma zmiennymi porządkowymi analizowano przy pomocy współczynnika Phi, V Cramera. Do obliczeń wykorzystano test ANOVA. Metoda ta pozwoliła na symultaniczne porównywanie różnic średnich wewnątrzgrupowych w stosunku do międzygrupowych na poziomie ogólnie przyjętego w badaniach naukowych poziomu istotności dla poszczególnych wyodrębnionych grup. Jest to jednoczynnikowa analiza wariancji, która uwzględniła tylko jedną zmienną niezależną i dała możliwość porównania dwóch lub większej ilości grup. Zróżnicowanie wewnątrzgrupowe jest odzwierciedleniem zróżnicowania inherentnego, spowodowanego czynnikami losowymi między jednostkami¹⁰⁰. Przyjęte zmienne spełniały założenia niezbędne do zastosowania ANOVY, czyli mierzone zmienne zostały zakodowane jako ilościowe. Porównywane grupy były równoliczne. Zachowano zasadę zwrócenia uwagi na rozkład zmiennych oraz sprawdzono jednorodności wariancji, która była zachowana.

4.4. Organizacja i przebieg badań

Ze względu na charakter i tematykę pracy badania pilotażowe¹⁰¹ przeprowadzono w 2 przedszkolach w Zielonej Górze (Prywatne przedszkole niepubliczne Lingualand oraz Miejskie Przedszkole Nr 19). Ankiety i wywiady z dziećmi zostały przeprowadzone w czerwcu 2018 r. W badaniach wzięło udział 99 rodziców i 31 przedszkolaków 6-letnich. Badania właściwe¹⁰² z rodzicami i dziećmi przeprowadzono w 6 przedszkolach: 5 w Nowej Soli (Przedszkole Publiczne Nr 9, Publiczne Przedszkole Nr 7, Przedszkole Nr 5, Publiczne Przedszkole nr 6, Prywatne Przedszkole Mali Odkrywcy) oraz w Przedszkolu Miejskim nr 1 w Koźuchowie. Wywiady przeprowadzono z nauczycielami pracującymi w Przedszkolu Miejskim Nr 1 w Koźuchowie oraz w Niepublicznym Przedszkolu Językowym Hakuna Matata w Zielonej Górze w roku szkolnym 2020/2021. Badania ankietowe oraz wywiady (w trakcie

---

⁹⁸ S. Juszczyk, *Statystyka dla pedagogów*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 91-105; B.M. King, E.W. Minium, *Statystyka dla psychologów i pedagogów*, tłum. M. Zakrzewska, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2020, s. 461-478

⁹⁹ *IBM SPSS Statistics*, <https://www.ibm.com/docs/pl/spss-statistics/> [13.05.2022]

¹⁰⁰ B.M. King, E.W. Minium, *Statystyka dla psychologów i pedagogów...*, *op. cit.*, s. 484-490

¹⁰¹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, s. 260-262

¹⁰² *Ibidem*, s. 211

badan próbnych oraz właściwych) przeprowadzono samodzielnie. Pozwoliło to na osobisty kontakt z rzeczywistością edukacyjną, a tym samym na bezpośrednią obserwację warunków i okoliczności, tych pozytywnych jak i negatywnych, towarzyszących badaniom. W badaniu wzięły udział osoby, jakie wyraziły na to zgodę. Badani rodzice otrzymali kwestionariusz ankiety, który wypełniali w obecności badacza. Na bieżąco udzielali informacji i przekazywali uwagi na temat skonstruowanych pytań. W przypadku wywiadów z dziećmi rozmowy prowadzone były tylko z przedszkolakami, których rodzice wyrazili na to pisemną zgodę. Wywiady z dziećmi i nauczycielami rejestrowano przy pomocy dyktafonu. Okazjonalnie w trakcie ich trwania sporządzane były notatki. Planując badania właściwe określono grupę badawczą, którą stanowić miało 100 rodziców, 100 dzieci 6-letnich oraz 50 nauczycieli edukacji przedszkolnej. Badania podzielone były na trzy etapy. Etap pierwszy obejmował przeprowadzenie badań za pomocą ankiety, w której udział wzięło 100 rodziców, etap drugi stanowiły wywiady z setką dzieci oraz etap trzeci – wywiady z nauczycielami. Ze względu na epidemię wirusa COVID SARS 19, realizacja trzeciego etapu była utrudniona z powodu wprowadzenia, od marca 2020 r., kształcenia zdalnego¹⁰³ oraz stanu pandemii w Polsce¹⁰⁴.

4.5. Charakterystyka grupy badawczej

Ze względu na tematykę pracy dobór grupy był celowy¹⁰⁵. Dobór ten obejmował instytucje przedszkolne zlokalizowane w województwie lubuskim, grupy przedszkolne dzieci sześciolletnich. Badaniem objęto również rodziców dzieci przedszkolnych, a także nauczycieli edukacji przedszkolnej. W przypadku analizy dokumentów dobór celowy polegał na wybraniu do badań kluczowych dokumentów, w tym w sposób szczególny aktów prawnych, regulujących kwestie funkcjonowania przedszkoli w Polsce. Były to dokumenty wprowadzające ogólnokrajowe regulacje, ponadto analizie poddano także dokumenty planowania pracy przedszkola.

W badaniu udział wzięło 100 dzieci, w tym 55 dziewczynek i 45 chłopców. Kwestionariusz ankiety wypełniło 100 rodziców – 75 kobiet oraz 25 mężczyzn. Największą grupę badanych stanowili rodzice z wyższym wykształceniem oraz rodzice w wieku 31-35 lat. Grupa badawcza nauczycieli liczyła 16 pań. Pracę w placówce publicznej zadeklarowało jedenaście z nich,

---

¹⁰³ *Kształcenie na odległość – nowe regulacje prawne*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/ksztalcenie-na-odleglosc--nowe-regulacje-prawne> [08.11.2022]

¹⁰⁴ *Stan epidemii w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wprowadzamy-stan-epidemii-w-polsce> [08.11.2022]

¹⁰⁵ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, s. 257-258

a w placówce niepublicznej 5 osób. Tylko 4 panie pracują w przedszkolu dłużej niż 25 lat. Staż pozostałych pań nie jest większy niż 15 lat.

5. Wyniki badań – uogólnienie i wnioski

Zgodnie z celem teoretycznym badań dokonano analizy literatury przedmiotu, opisującej rzeczywistość medialną dzieci przedszkolnych, na temat: społeczeństwa medialnego, procesu uczenia się w środowisku cyfrowym, rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym, pedagogizacji medialnej rodziny. Pozwoliło to na opracowanie konstruktów poznawczego i teoretycznego modelu badań, który zweryfikowano w pracy badawczej. Rozpoznano praktykę edukacyjną obejmującą proces kształtowania rzeczywistości medialnej przez rodziców, dzieci oraz instytucje oświatowe (cel poznawczy). Zaprojektowane badania empiryczne umożliwiły zdiagnozowanie istniejącego stanu, przeprowadzenie obliczeń statystycznych oraz wysnuć wniosków zamykających rozdziały. Uwzględniając cel praktyczny opracowano rekomendacje dotyczące edukacji medialnej rodziców i nauczycieli oraz upubliczniono je w publikacjach. Wnioski dla praktyki edukacyjnej pozwolą rodzicom i nauczycielom edukacji przedszkolnej na podejmowanie odpowiednich działań edukacyjnych, stanowiących m.in. profilaktykę cyfrową. Z uwagi na obszerność prezentowanych w dysertacji wyników badań w autoreferacie przedstawiono wnioski i uogólnienia odnoszące się do poszczególnych problemów badawczych oraz rekomendacje adresowane do rodziców i nauczycieli.

(5.1) Rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie stosowanych narzędzi medialnych

Z przeprowadzonych badań opinii wynika, że dzieci przedszkolne, mają nieograniczony dostęp do aplikacji i programów. Oglądają nie tylko różne bajki (39%), ale także inne programy. Ponad połowa dzieci (51%) ogląda programy przeznaczone dla ich rodziców. Dzięki swobodnej możliwości korzystania z narzędzi medialnych dzieci mogą swobodnie wybierać spośród proponowanej przez stacje telewizyjne oferty medialnej. Najczęściej nie są to programy odpowiednie dla sześciolatek. Dzieci dysponują tabletami lub komputerami (39%), bez przeszkód mogą korzystać z odbiorników telewizyjnych (34%), w które często wyposażone są ich pokoje. Przedszkolaki mają także możliwości korzystania w domu ze smartfonów (27%) z łączem internetowym, w związku z tym mają stały dostęp do sieci globalnej. Spadek cen, łatwa i szybka dostępność sprzętów elektronicznych spowodowała, iż rodzice mogą korzystać z szerokiej gamy ofert. Zgodnie z tym co twierdzi 52% rodziców, dzieci najczęściej korzystają

w domu z telewizji, następnie (31%) ze smartfonów i tylko 17% ich pociech korzysta z tabletu bądź komputera. Według dzieci (70%), rodzice nie ustalają żadnych zasad korzystania z mediów w domu. Mogą one (21%) z nich korzystać nawet ponad 4 godziny dziennie. Czas ten dzieci spędzają same (45%), ponieważ rodzice (57%) zajęci są obowiązkami domowymi i służbowymi. Pomimo, że większość dzieci (55%) spędza czas wolny z rodzicami, jest to czas spędzany bardzo często biernie z wykorzystaniem telewizora lub tabletu.

W trakcie przebywania w przedszkolu, dzieci mają również dostęp do nowych technologii. Wykorzystują je przede wszystkim do nauki (np. kodowania, programowania) i zabawy (np. korzystanie ze stron edukacyjnych). W placówce dzieci mają zorganizowany czas na różnorodne aktywności. Nauczyciele w pracy z dziećmi wykorzystują nowe technologie codziennie, ale czas spędzony na korzystanie z narzędzi cyfrowych nie jest zbyt długi. Dzięki wykorzystywaniu nowych technologii w przedszkolu, dzieci posiadają umiejętności wyszukiwania ciekawych zabaw w Internecie.

Na podstawie uzyskanych wyników możemy wnioskować, że już najmłodsze dzieci korzystają w domu z nowych technologii w sposób niekontrolowany przez ich rodziców. W czasie przebywania w przedszkolu dzieci uczą się racjonalnego i prawidłowego korzystania i wykorzystywania nowych technologii w trakcie zabawy i nauki.

(5.2) Rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie kompetencji medialnych

Zebrany materiał empiryczny wskazuje, że rodzice (71%) i nauczyciele (69%) określają kompetencje medialne dzieci na poziomie średnim. Dzieci (97%) oglądają programy dla nich nieodpowiednie ze względu na wiek. Zgodnie z otrzymanymi wynikami badań dzieci (91%) nie posiadają wiedzy na temat Internetu. Albowiem nikt z nimi nie rozmawia na ten temat, pomimo, iż większość z nich – według rodziców (56%) – rozpoczęła kontakt z nowymi mediami przed drugim rokiem życia. W związku z tym większość nauczycieli (11) widzi ogromną potrzebę szkoleń dla rodziców. Sami rodzice dostrzegają w korzystaniu z mediów przez dzieci wady i zalety. Są świadomi, że media stanowią zagrożenie uzależnienia¹⁰⁶ (40%), ale jednocześnie są one źródłem wiedzy i informacji (25%) o świecie dla ich dzieci. Mogą one być także źródłem trudności rozwoju mowy u dzieci (10%), a tym samym problemów

---

¹⁰⁶ Zob.: J. Izdebska, *Dziecko w świecie mediów elektronicznych, Teoria, badania, edukacja medialna*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2007; A. Ogonowska, *Uzależnienia medialne. Uwarunkowania, leczenie, profilaktyka*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2018; R. Patzlaff, *Zastygłe spojrzenie. Fizjologiczne skutki patrzenia na ekran a rozwój dziecka*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008, M. Spitzer *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013

w komunikacji¹⁰⁷. Według nauczycieli (63%) nowe technologie w przedszkolu nie są niezbędne. Dzieci potrafią organizować swoje zabawy bez korzystania z nich. Pomimo tego po powrocie do domu najczęściej korzystają z tabletu i smartfona (66%). Naśladują zachowania swoich rodziców. Dzieci (70%) potrafią samodzielnie obsługiwać narzędzia medialne, co związane jest z aprobatą rodziców. Pozwalają dzieciom korzystać z nich, wykorzystując narzędzia jako „nianię”.

Badania nad zawartością i korzystaniem z Internetu wykazują, iż globalna sieć nie oferuje najlepszych kulturowo i społecznie wartościowych usług¹⁰⁸. W świetle edukacyjnych oddziaływań „smog informacyjny”, „mgła informacyjna” czy „dym informacyjny” powodują, że dzieciom trudno jest odróżnić prawdę od fałszu, informacji istotnych od błahych. Smog informacyjny jest związany z nadmiarem gromadzenia i przesyłania informacji oferujących przez sieć¹⁰⁹. Mgła informacyjna¹¹⁰ to natomiast rozdrobniona i nieuporządkowana informacja, która jest rozrzucona w wielu miejscach. Z kolei dym informacyjny postrzegany jest jako rozproszona mgła informacyjna, przeplatana treściami celowo i świadomie szkodliwymi, są to np. treści pornograficzne¹¹¹. Obok społecznych i wychowawczych zagrożeń medialnych należy wspomnieć o syndromie FOMO (*Fear of Missing Out*) – „strach przed tym, że coś mnie omija”¹¹². Syndrom ten może być objawem zaburzeń osobowości, z drugiej zaś może doprowadzić do uzależnienia od informacji – na co zwracał uwagę N. Carr¹¹³. Wiadomość ta jest bardzo istotna dla rodziców przyszłych pierwszoklasistów ze względu, iż rozpoczynając naukę w szkole podstawowej każde dziecko posiada smartfon. Wówczas grupa rówieśnicza zaczyna mieć znaczący wpływ na zachowanie dziecka.

---

¹⁰⁷ M. Spitzer, *Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze zdrowie*, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2016, s. 219-241

¹⁰⁸ T. Goban-Klas, *Szkola w erze cyfrowej, czyli poza lekcję, książkę i kredę*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 2000, s. 226

¹⁰⁹ Zob.: J. Morbitzer, *Edukacja wspierana komputerowo a humanistyczne wartości pedagogiki*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007

¹¹⁰ J. Morbitzer, *Edukacja wspierana komputerowo a humanistyczne wartości pedagogiki*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007; S. Juszczyk, *Komunikacja interakcyjna człowieka z komputerem w procesie kształcenia*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 2000, s. 278

¹¹¹ S. Juszczyk, *Komunikacja interakcyjna człowieka...*, op. cit., s. 278

¹¹² Zob.: J. Sosnowska, *Jestem niewolnikiem powiadomień*, Gazeta.pl, <https://next.gazeta.pl/internet/7,104665,12243204,jestem-niewolnikiem-powiadomien.html> [20.04.2021]

¹¹³ N. Carr, *Płytki umysł. Jak Internet wpływa na nasz mózg*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013, s. 112-120

(5.3) Rzeczywistość medialna dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie uczenia się za pośrednictwem mediów

Dzieci potrafią samodzielnie zainstalować gry na tablecie lub smartfonie, najczęściej jednak instalują je im sami rodzice (65%). Bardzo często są to gry nieodpowiednie dla ich wieku. Przedszkolaki wykorzystują różnorodne gry od strategicznych po gry rozwijające logiczne myślenie. Jak twierdzi większość (97%) dzieci grają same. Ciekawym zjawiskiem jest zainteresowanie dzieci oglądaniem youtuberów (np. Doknes, Vito, Dilereq, Roxmb). Do zabawy dzieci wykorzystują nie tylko smartfony i tablety, ale również lalki czy samochody. Ze względu na to, iż w domu nie mają możliwości częstego malowania, rysowania czy wycinania, bardzo często w przedszkolu preferują zajęcia plastyczno-techniczne. Dzieci najczęściej bawią się same w domu i wykorzystują do tego narzędzia cyfrowe. Zabawa ma istotne znaczenie dla rozwoju dzieci. Dzięki niej dzieci rozwijają umiejętności społeczne i poznawcze. Brak czasu na zabawę może skutkować zaburzeniami w rozwoju motorycznym, poznawczym i emocjonalnym. Aby dzieci prawidłowo nauczyły się korzystać z nowych technologii nauczyciele i rodzice powinni stosować różnorodność w dobieraniu narzędzi medialnych. Ze względu na nadmierną ilość zajęć dodatkowych w przedszkolu i po powrocie z niego korzystanie z nowych technologii może stanowić dla dzieci ważny element odpoczynku. Bardzo ważny dla dzieci przedszkolnych jest kontakt z literaturą. Słuchanie bajek czytanych przez rodziców nie tylko rozwija wyobraźnię, ale również wzmacnia więzi rodzinne. Niestety aż 58% dzieci twierdzi, że rodzice nie czytają im bajek. Długi czas spędzony w przedszkolu, a także na zajęciach dodatkowych powoduje, że dzieci po powrocie do domu są zmęczone, markotne i zdenerwowane. Jednoczesny łatwy dostęp do nowych mediów może stanowić zachętę do częstszego korzystania z nich.

(5.4) Związek pomiędzy opinią dzieci a spostrzeżeniami rodziców w zakresie stosowania narzędzi medialnych

W prezentowanych badaniach zamiarem autorki było skupienie się na znalezieniu odpowiedzi jaka jest rzeczywistość medialna dzieci przedszkolnych. Rzeczywistość ta widziana oczyma nauczycieli, rodziców i samych dzieci przedszkolnych stanowiła podstawę rozważań. Przeprowadzona analiza zebranego materiału empirycznego wykazała, że jest widoczna rozbieżność pomiędzy odpowiedziami dzieci i rodziców. Nieograniczony dostęp do narzędzi medialnych w każdym domu spowodował, że każde dziecko korzysta z nich codziennie przez kilka godzin. Opinie dzieci i rodziców miały w tym przypadku decydujący głos. Dzięki

wykorzystaniu testu ANOVA wskazano na występowanie różnic w zakresie stosowanych narzędzi medialnych przez dzieci. Z zebranych i przedstawionych danych wynika, że telefon, tablet i telewizja są narzędziami medialnymi wykorzystywanymi najczęściej przez dzieci przedszkolne.

O ile przedszkolaki zdecydowanie stwierdziły, iż częściej korzystają w domu z tabletów, o tyle rodzice podawali telewizor jako narzędzie preferowane i wykorzystywane przez dzieci najczęściej. Wynik ten jest istotny z tego względu, iż pokazuje, że rodzice nie poświęcają dzieciom zbyt dużo czasu w domu. Zgodnie z wynikami można sądzić, iż rodzice nie są świadomi, w jaki sposób ich dzieci korzystają z nowych technologii znajdujących się w domu. Mając na względzie łatwość obsługi tabletu jego gabaryty i łatwość korzystania z niego w każdym miejscu w domu, dzieci częściej wybierały to urządzenie. Biorąc pod uwagę również odpowiedzi dzieci, dotyczących najczęściej oglądanych programów w telewizji – a były to programy wybierane przez rodziców – tablet pozwala im na samodzielne decydowanie, co chcą oglądać i w co grać. Stają się wówczas niezależni w swoich wyborach. Niepokojącym jest jednak fakt, iż potwierdza to, że rodzice nie kontrolują tego, co oglądają dzieci, a tym samym, ile czasu spędzają w świecie wirtualnym. Potwierdzeniem tej tezy są wyniki dotyczące czasu, jaki poświęcają dzieci na kontakt z nowymi technologiami. Najczęściej są to 2 godziny, ale bardzo często czas ten wynosi ponad 4 godziny.

(5.5) Czynniki różnicujące

W kontekście stosowanych przez dzieci narzędzi medialnych, jak również posiadanych przez nie kompetencji medialnych a także czynników mających znaczenie w procesie uczenia się przedszkolaków – określono w tych obszarach czynniki różnicujące te związki. Wśród zmiennych różnicujących wyróżniono: płeć dziecka; płeć, wiek i wykształcenie rodziców; wiek nauczyciela; stopień awansu; typ placówki oświatowej; dostępność szkoleń. Założone zmienne różnicujące, zostały poddane analizie statystycznej, w której wykorzystano test niezależności chi-kwadrat Pearsona, wykorzystując funkcję TEST.CHI. Dzięki tej metodzie udzielono odpowiedzi na pytanie o to, czy rozpatrywane zmienne w istotny sposób różnicują badaną klasę zjawisk. Założono, iż stosowane przez dzieci narzędzia medialne są zależne od płci dziecka. Założono również, że opinie na temat kompetencji medialnych dzieci są zależne od: 1) płci, wieku i wykształcenia rodziców; 2) wieku nauczyciela, stopnia jego awansu, typu placówki, w której pracuje, dostępności szkoleń dla nauczycieli dotyczących wykorzystywania nowych technologii w pracy z dziećmi.

Kalkulacje, jakie opierały się na danych uzyskanych od badanych dzieci, rodziców i nauczycieli, wykazały różnice statystyczne tylko w jednym przypadku. Dotyczyły one posiadanego przez nauczycieli stopnia awansu zawodowego, który różnicował ich opinię na temat poziomu kompetencji medialnych dzieci. Im wyższy stopień awansu, tym niższe oceny poziomu kompetencji reprezentowanych przez sześciolatkę.

Stosowane narzędzia medialne przez dzieci w wieku przedszkolnym

Uzyskane wyniki jednoznacznie wskazują, iż stosowane narzędzia medialne przez dzieci w wieku przedszkolnym nie są zależne od płci dzieci. Podobna liczba dziewcząt i chłopców korzysta na co dzień w jednakowym stopniu ze smartfona, tabletu czy telewizji. Dziewczynki nieznacznie częściej wykorzystują na co dzień te urządzenia (zob. wykres 54). Pozwala na to przede wszystkim codzienna dostępność do tych urządzeń. Wynika to także jednoznacznie z przedstawionych danych statystycznych GUS. Większość gospodarstw domowych posiada nawet po kilka urządzeń, co wynika również z przeprowadzonych rozmów z dziećmi.

Kompetencje medialne dzieci w wieku przedszkolnym

W przypadku analizowania zależności dotyczących opinii na temat kompetencji medialnych dzieci a płcią, wiekiem i wykształceniem rodziców dzieci także nie odnotowano zależności. Zarówno kobiety i mężczyźni kompetencje te oceniali na poziomie średnim. Zgodnie z zaproponowanymi przez Autorkę poziomami kompetencji informacyjnych dzieci, poziom ten oznacza wystarczający zasób wiadomości i umiejętności w trakcie korzystania z nowych technologii. Zgodnie z analizą materiału badawczego dzieci wykorzystują nowe technologie dość regularnie – codziennie, z niewielką pomocą dorosłych.

Biorąc pod uwagę wiek rodziców dzieci przedszkolnych, dorośli w każdym przedziale wiekowym oceniali ten poziom również na poziomie średnim. Największą grupę badanych rodziców stanowią osoby w wieku 31-35 oraz 36-40 lat. Są to osoby urodzone najpóźniej w 1980 r., w związku z tym ich dzieciństwo przebiegało także w kontakcie z nowymi technologiami.

Wykształcenie rodziców badanych przedszkolaków również nie różnicuje opinii na temat kompetencji medialnych dzieci. Tak samo jak w poprzednich przypadkach rodzice określili ten poziom jako średni. Mając na uwadze to, iż ponad połowa (54%) respondentów to osoby w wyższym wykształceniu można stwierdzić, iż rodzice posiadają wystarczające kompetencje do oceny wiedzy i umiejętności swoich dzieci.

Podobnie jak w powyższych przypadkach brak jest istotnych zależności statystycznych, w przypadku nauczycieli. Ich wiek, typ placówki, w której pracują, a także dostępność do szkoleń również nie różnicuje opinii na temat uczenia się przez dzieci. Tak samo jak w przypadku rodziców, nauczyciele kompetencje swoich podopiecznych określają na poziomie średnim.

Jednak w przypadku zmiennej odnoszącej się do posiadanego awansu zawodowego widoczna jest zależność. W przypadku nauczycieli kontraktowych opinia na temat poziomu kompetencji medialnych dzieci plasuje się na poziomie średnim. Natomiast w grupie nauczycieli dyplomowanych – na poziomie niskim. W związku z podnoszeniem swoich kwalifikacji u nauczycieli wzrasta wiedza dotycząca rozumienia działań oraz postaw reprezentowanych przez dzieci w trakcie konstruowania rzeczywistości, w której one wzrastają.

Wiedza rodziców, w odróżnieniu od wiedzy nauczycieli, nie jest weryfikowana. Nauczyciel podnoszący swoje kompetencje¹¹⁴ zawodowe jest w ciągłym procesie samorealizacji, a tym samym w ciągłym procesie uczenia się. Jego wiedza i umiejętności na każdym etapie awansu są rozwijane i uaktualniane.

6. Podsumowanie i wnioski dla praktyki edukacyjnej

Dzięki stworzonemu modelowi, analizie informacji zawartych w dysertacji a także otrzymanymi wynikami badań, osoba dziecka zanurzonego w rzeczywistości medialnej przedstawia się następująco: obserwuje się u niego spadek umiejętności skupienia i koncentracji na zadaniu. Ze względu na „przestymulowanie¹¹⁵” umysłu, dziecko nie może często poradzić sobie z nawalem informacji dostarczanych w krótkim czasie. Zbyt mocna stymulacja, zamiast pobudzać rozwój może spowodować, że układ nerwowy nie będzie

---

¹¹⁴ B.D. Gołębiak, *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*, Wydawnictwo EDYTOR S.C., Toruń-Poznań 1998, s. 143-145; W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 186-187, M. Czerepaniak-Walczak, *Refleksja krytyczna i jej miejsce w dyskusji nad reformami oświaty*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1997, t. 20, s. 32; M. Dudzikowa, *Kompetencje autokreatywne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*, [w:] H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 204; M. Czerepaniak-Walczak, *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 1994, s. 134; M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Wydawnictwo Naukowe GWP, Gdańsk 2006, s. 135; D. Carr, *Questions of Competence*, British Journal of Educational Studies, vol. 41, no. 3 (Sep., 1993), <https://www.jstor.org/stable/3122287?seq=1> [18.08.2020]

¹¹⁵ T. Kaczan, R. Śmigiel, M. Michalska-Idaszek, *Wspomaganie rozwoju dzieci z zespołem Pradera-Willego*, [w:] T. Kaczan, R. Śmigiel (red.), *Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju dzieci z chorobami genetycznymi*, Wydawnictwo Naukowe Impuls, Kraków 2012, s. 71-72

przyjmować nowych bodźców. Ma to związek ze zjawiskiem habituacji. Trudno jest mu się skupić na zadaniach wymagających wysiłku umysłowego. Dzieci przedszkolne nie potrafią jeszcze w sposób świadomy wybierać informacji otrzymywanych w kontakcie z mediami. Często trudno odróżnić im świat realny od świata wirtualnego. Coraz częściej zauważa się u dzieci przedszkolnych symptomy uzależnienia od nowych technologii czy upośledzenia zmysłowego. W trakcie pobytu w przedszkolu nauczyciele przekazują dzieciom informacje dotyczące prawidłowego korzystania z nowych technologii. Dzięki temu wykorzystując je dzieci rozwijają kreatywność, logiczne myślenie. Rozwijają umiejętności matematyczne, językowe. Dzieci często korzystające z nowych technologii niechętnie wybierają aktywność fizyczną, wolą zostać w domu i grać w gry komputerowe lub oglądać telewizję¹¹⁶. Dzieci cechuje niska świadomość, dotycząca korzystania z nowych technologii. Rodzice nie podejmują tematu mediów z uwagi na to, iż nie widzą takiej potrzeby. W większości są oni cyfrowymi tubylcami i traktują media jako coś oczywistego w swoim życiu. W związku z tym, dzieci obserwując swoich rodziców, uczą się podobnego traktowania mediów. Nieograniczony dostęp do nowych technologii sprawia, że dziecko nadmiernie korzysta z różnego rodzaju gadżetów, zabawek elektronicznych. Widoczne jest u niego częste nastawienie na konsumpcjonizm. To przede wszystkim jednak osoba, u której relacje z rodzicami są często zaburzone. Rodzice zajęci obowiązkami domowymi i służbowymi, ale także chęcią bycia na bieżąco w świecie wirtualnym, w mediach społecznościowych nie poświęcają dzieciom odpowiedniej ilości czasu. Powoduje to u dzieci uczucie osamotnienia.

Przedstawiony obraz dziecka nie prezentuje się zbyt pozytywnie. Rolą nauczycieli i rodziców powinno być zapewnienie dzieciom odpowiednich warunków do rozwoju. Ogólna dostępność technologii informacyjnych nie powinna być powodem wykorzystywania ich we wszystkich sytuacjach. Uwzględniając idee konstruktywizmu, konstruowanie wiedzy dziecka powinno być wynikiem selekcji, interpretacji i doświadczeń zmysłowych.

Zaprezentowane wyniki badań środowiska edukacyjnego, które formuje się nieustannie pod wpływem przemian technologicznych zobrazowały rzeczywistość medialną dzieci przedszkolnych. W ogólnym ujęciu zauważyć można rozdzźwięk pomiędzy opiniami dzieci, ich rodziców i nauczycieli. To jak wygląda perspektywa tej rzeczywistości z poziomu tych trzech grup.

---

¹¹⁶ Zob.: M. Spitzer, *Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze zdrowie*, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2016; M. Desmurget, *Teleogłupianie. O zgubnych skutkach oglądania telewizji (Nie tylko przez dzieci)*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2012

Podstawową cechą i największą zaletą dzieci jest ich infantylne podejście do codziennych spraw. Badane przedszkolaki, budując obraz własnej rzeczywistości, zdradzają wystarczający poziom sprawności obsługi i wykorzystywania cyfrowych narzędzi. Umożliwia to im powszechne i bezproblemowe stosowanie sprzętu teleinformatycznego, technologii internetowych czy materiałów dydaktycznych. Współczesny przedszkolak potrafi biernie użytkować Internet. Nowe media traktuje jako naturalne środowisko dla codziennego funkcjonowania. Wykorzystuje sieć jako rozrywkę – gry i zabawy, które dostarczają mu urozmaicenia i odprężenia, mogą być jednak powodem uzależnienia. Podejmowane przez przedszkolaki aktywności zaspakajają ich potrzeby fascynacji nowoczesną technologią. Badania pokazały pozytywny stosunek dzieci do technologii używanej przez nich na co dzień. Pomimo tego, że według nich Internet jest niebezpieczny, korzystają z niego codziennie. W budowaniu wiedzy o nowych technologiach w przypadku dzieci przedszkolnych najważniejszą rolę odgrywają rodzice i nauczyciele. Pomimo, że w przedszkolu dzieciom przekazuje się wiedzę dotyczącą zasad korzystania z narzędzi medialnych, w domu zasady te nie są przestrzegane. W większości dzieci zdradzają, iż samodzielnie zgłębiają zasoby globalnej sieci.

Zdiagnozowany stan infrastruktury teleinformatycznej, zapewnia swobodny dostęp małych dzieci do komputera i Internetu w domu oraz w przedszkolu. Przedszkolaki w technologiach sieciowych widzą narzędzia rozwijające ich zainteresowania i ciekawość. Sami eksplorują Internet w poszukiwaniu interesujących dla nich gier, zabaw, filmów.

Badania zwracają uwagę na rozdzźwięk pomiędzy opinią dzieci a opinią rodziców. Dotycząc one wykorzystywania nowych technologii przez dzieci w domu, występowaniu zasad określających korzystanie z narzędzi medialnych a także w wybieranych przez dzieci programach oglądanych w telewizji.

Wnioski dla praktyki edukacyjnej

Mając na uwadze analizę literatury przedmiotu oraz analizę i interpretację materiału badawczego proponuje się następujące rekomendacje, wnioski praktyczne dla rodziców i nauczycieli odnoszące się do szeroko pojętej profilaktyki¹¹⁷ medialnej.

---

¹¹⁷ Jak zauważa Lesław Pytka: „każda odmiana profilaktyki [...] jest systemem działań zmierzających do utrzymania istniejącego stanu rzeczy ocenianego jako pożądany lub satysfakcjonujący [...] jest systemem działań mających na celu niedopuszczenie do pojawienia się takich stanów rzeczy, które byłyby oceniane jako negatywne, a które mogą już występować w formach załóżkowych”. Zob.: L. Pytka, *Profilaktyka wykojenia społecznego*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, W. Pomykało (red.), Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 603-631. Profilaktyka pedagogiczna natomiast to zapobieganie: „(...) powstawaniu u dzieci

1) Rekomendacje dla rodziców:

- Rodzice powinni posiadać podstawową wiedzę dotyczącą mediów, która będzie systematycznie uzupełniana i pogłębiana. Zalecany jest udział rodziców w szkoleniach, warsztatach, spotkaniach z autorytetami zajmującymi się oddziaływaniem mediów na rozwój dzieci. Aby prawidłowo kształtować nawyki medialne swoich dzieci, rodzice powinni mieć usystematyzowaną wiedzę o świecie medialnym;
- Istotną kwestią jest ustalenie czasu spędzanego przez dzieci w kontakcie z nowymi technologiami. Czas ten powinien być komplementarny z czasem przeznaczonym na aktywność ruchową i konsekwentnie przestrzegany, zarówno przez dzieci i rodziców. Bezspornie rodzice wraz z dziećmi powinni ustalić zasady korzystania z nowych technologii, które konsekwentnie powinny być przestrzegane przez obie strony. W ten sposób ukształtuje się u dzieci świadomość prawidłowej eksploracji nowych mediów;
- W związku z nieograniczoną dostępnością dzieci do treści znajdujących się w Internecie, rodzice powinni poznać programy i aplikacje do kontroli rodzicielskiej – i tym samym zainstalować je na każdym urządzeniu dostępnym dla dzieci;
- Rodzice powinni towarzyszyć dzieciom w trakcie korzystania przez nie z nowych technologii, w celu kontroli odwiedzanych przez nie stron. Powinni stanowić pierwsze źródło pomocy w trakcie wyjaśniania niezrozumiałych treści;
- Ważnym zadaniem rodziców jest umożliwienie dzieciom kontaktu z innymi mediami, np. drukowanymi. Czas spędzony wspólnie przy czytaniu, pozwala na rozwijanie umiejętności rozróżniania świata realnego od wyobrażonego. Wspólna analiza tekstów rozwinię u dzieci umiejętność wyciągania wniosków i ewentualnych konsekwencji różnych zachowań. Ma to wpływ na doskonalenie umiejętności komunikacyjnych dzieci;
- Dorośli muszą zwracać uwagę na rytm dnia dziecka. Dzięki temu dzieci będą miały odpowiednią ilość czasu na zabawę i sen.

2) Rekomendacje dla nauczycieli:

- Placówki oświatowe, w których pracują nauczyciele powinny systematycznie zapewniać szkolenia dla nauczycieli. Pomogą one pedagogom rozwijać kompetencje medialne. Rozwój wiedzy związanej z korzystaniem z nowych technologii przez dzieci, będzie

---

niepożądanych przyzwyczajęń i postaw, błędów w uczeniu się lub wad postawy ciała; w pewnym znaczeniu każde działanie pożądane oddziaływanie pedagogiczne jest jednocześnie działaniem profilaktycznym, wytwarzając bowiem jakieś wartościowe cechy, jednocześnie zapobiega powstawaniu cech niepożądanych lub ich utrwaleniu”. Zob.: W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1984, s. 244

stanowić ważny element rozmów z rodzicami, szczególnie w sytuacji zauważenia niepokojących symptomów u dzieci;

- W pracy z dziećmi nauczyciele powinni rozważniej wykorzystywać nowe technologie, zwracać uwagę na treści przekazywane przy ich używaniu;
- Nauczyciele powinni wykorzystywać w swojej pracy, oprócz mediów cyfrowych także drukowane, aby dzieci miały częstszy kontakt ze słowem mówionym. Wpłynie to pozytywnie na rozwój mowy małych dzieci;
- W pracy z dziećmi nauczyciele powinni poruszać problemy związane z korzystaniem przez dzieci z nowych technologii. Wyjaśniać w sposób zabawowy zasady korzystania z nowych technologii, np. biorąc udział w różnych projektach edukacyjnych dotyczących mediów, np. Dzień Bezpiecznego Internetu;
- Powinni przede wszystkim zachować umiar i równowagę w przypadku korzystania z nowych technologii przez dzieci w przedszkolu.

W dysertacji starano się ukazać rzeczywistość medialną dzieci przedszkolnych w opiniach dzieci, rodziców i nauczycieli. Przedstawione w pracy wszystkie elementy mają, w rozumieniu autorki, znaczenie w trakcie konstruowania tejże rzeczywistości. Zaangażowanie świadomych rodziców i nauczycieli jest ważnym elementem kształtowania i rozwijania kompetencji medialnych dzieci przedszkolnych. Jednorodna postawa dorosłych, odnosząca się do miejsca mediów w życiu małych dzieci, rozwinię u nich świadomość medialną, która pozwoli w sposób odpowiedni kształtować medialny świat przedszkolaków.

Bibliografia

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, przeł. W. Bartkiewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004
- Baron-Polańczyk E., *Chmura czy silos? Nauczyciele wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2011
- Baron-Polańczyk E., *My i Oni. Uczniowie wobec nowych trendów ICT*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2018
- Baron-Polańczyk E., *Boty, trolle i fake news – uważaj, kto cię uczy!*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2019, 2(28)
- Bauman T., *Rodzaje badań jakościowych*, [w:] *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, T. Pilch, T. Bauman, (red.), Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001
- Bruner J.S., *Kultura edukacji*, tłum. T. Brzostowska-Tereszkiewicz, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2006
- Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997
- Cackowski Z., *Problemy i pseudoproblemy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982
- Carr D., *Questions of Competence*, British Journal of Educational Studies, vol. 41, no. 3 (Sep., 1993), <https://www.jstor.org/stable/3122287?seq=1> [18.08.2020]
- Carr N., *Płytki umysł. Jak Internet wpływa na nasz mózg*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013
- Castells M., *Spółczesność sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007
- Castells M., *The Internet and the Network Society*, [w:] *The Internet in Everyday Life*, B. Wellman, C. Haythornthwaite (red.), Blackwell, Madlen, Ma 2002
- Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013
- Cudak H., Cudak S., *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce 2011
- Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Wydawnictwo Naukowe GWP, Gdańsk 2006
- Czerepaniak-Walczak M., *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 1994
- Czerepaniak-Walczak M., *Refleksja krytyczna i jej miejsce w dyskusji nad reformami oświaty*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1997, t. 20
- Desmurget M., *Teleoglupianie. O zgubnych skutkach oglądania telewizji (Nie tylko przez dzieci)*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2012
- Dudzikowa M., *Kompetencje autokreatywne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*, [w:] H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Warszawa 1994
- Encyklopedia Popularna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005
- Encyklopedia powszechna*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/model;3942505.html> [25.05.2021]
- Flick U., *Projektowanie badania jakościowego*, tłum. P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010
- Fundacja dbam o mój zasięg*, <https://dbamomojzasieg.pl/> [15.09.2022]
- Furmanek M., *Spółeczne aspekty oddziaływań technologii informacyjnych*, [w:] S. Juszyk (red.), *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002
- Furmanek W., *Metodologiczne trudności badań z pogranicza edukacji, techniki i informatyki*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2016, nr 4
- Gibbs G., *Analizowanie danych jakościowych*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011
- Gnitecki J., *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Wydawnictwo WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1993
- Gnitecki J., *Wstęp do metod i przetwarzania wyników badań w naukach pedagogicznych*, Poznań 2004
- Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, WSiP, Warszawa 2005
- Goban-Klas T., Sienkiewicz P., *Spółczesność informacyjna: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Wydawnictwo Fundacji Postępu Telekomunikacji, Kraków 1999
- Goban-Klas T., *Szkola w erze cyfrowej, czyli poza lekcje, książkę i kredę*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 2000
- Gołębiak B.D., *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*, Wydawnictwo EDYTOR S.C., Toruń-Poznań 1998
- IBM SPSS Statistics*, <https://www.ibm.com/docs/pl/spss-statistics/> [13.05.2022]
- Izdebska J., *Dziecko w świecie mediów elektronicznych, Teoria, badania, edukacja medialna*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2007

- Juszczyk S., *Cele i założenia metodyki kształcenia edukacji medialnej technologii informacyjnej*, [w:] B. Siemieniecki (red.), *Pedagogika medialna*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007
- Juszczyk S., *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000
- Juszczyk S., *Komunikacja interakcyjna człowieka z komputerem w procesie kształcenia*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 2000
- Juszczyk S., *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, „Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna”, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002
- Juszczyk S., *Statystyka dla pedagogów*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004
- Kaczan T., Śmigiel R., Michalska-Idaszek M., *Wspomaganie rozwoju dzieci z zespołem Pradera-Willego*, [w:] T. Kaczan, R. Śmigiel (red.), *Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju dzieci z chorobami genetycznymi*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012
- Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, „Studia Pedagogiczne”, 1970, t. 19
- Kształcenie na odległość – nowe regulacje prawne*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/ksztalcenie-na-odleglosc--nowe-regulacje-prawne> [25.08.2020]
- Kubinowski D., *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia, metodyka, ewaluacja*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010
- Kielar-Turska M., *Średnie dzieciństwo. Wiek przedszkolny*, [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała, *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014
- King B.M., Minium E.W., *Statystyka dla psychologów i pedagogów*, tłum. M. Zakrzewska, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2020
- Louv R., *Ostatnie dziecko lasu*, Grupa Wydawnicza Relacja Sp. z o.o, Warszawa 2014
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2000
- Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2004
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2003
- McLuchan M., *Galaktyka Gutenberga*, Wydawnictwo Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2017
- McLuchan M., *Zrozumieć media. Przedłużenia człowieka*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 2004
- McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007
- Miąso J., *Medialna kultura szybkości i jej konsekwencje – sztuka koncentracji jako konieczne antidotum chwili*, [w:] „Edukacja – Technika – Informatyka”, *Kwartalnik Naukowy*, 2019, nr 4(30),
- Miąso J., *Poznanie z nowymi mediami – nowa jakość czy nowa trudność? Fragmentaryzacja czy integracja? Potrzeba nowej konwergentnej edukacji*, [w:] „Edukacja – Technika – Informatyka”, *Kwartalnik Naukowy*, 2017, nr 3(21)
- Morbitzer J., *Edukacja wspierana komputerowo a humanistyczne wartości pedagogiki*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007
- Neal F., Shone R., *Proces budowy modeli ekonomicznych*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 1982
- Nowicka E., *Media – dysleksja – terapia pedagogiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010
- Ogonowska A., *Uzależnienia medialne. Uwarunkowania, leczenie, profilaktyka*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2018
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1984
- Okoń W., *Zabawa a rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995
- Osmańska-Furmanek W., Furmanek M., *Pedagogika mediów*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika, subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, t. 3, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2006
- Patzlaff R., *Zastygłe spojrzenie. Fizjologiczne skutki patrzenia na ekran a rozwój dziecka*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008
- Perzycka E., *Self-Regulatory Cognition Competence From a Learning's Perspective, in a Digital Informarion Environment*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, 2019, nr 20
- Pilch T., *Badania pedagogiczne*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2003
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych, Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawa-programowa-wychowania-przedszkolnego-dla-przedszkoli-i-oddzialow-przedszkolnych-w-szkolach-podstawowych> [20.11.2022]
- Pytka L., *Profilaktyka wykołajenia społecznego*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, W. Pomykała (red.), Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993

- Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985
- Romanowska M., *Leksykon zarządzania*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2004
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, Dz.U. 2017, poz. 356, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000356> [15.07.2020]
- Schaffer H.R., *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, tłum. R. Andruszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010
- Schaffer H.R., *Dziecko jako praktykant: Wygotskiego społeczno-poznawcza teoria rozwoju*, [w:] A. Brzezińska (red.), *Psychologia dziecka*, tłum. A. Wojciechowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008
- Sienkiewicz P., *Masowe komunikowanie się w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] A. Kudłaszczyk, A. Małkiewicz, R. Karpiński (red.), *Mass media w systemie komunikacji społecznej w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1995
- Skorny Z., *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki. Przewodnik metodyczny dla studiujących nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1984
- Small G., Vorgan G., *iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*, Wydawnictwo Vesper, Poznań 2011
- Sosnowska J., *Jestem niewolnikiem powiadomień*, Gazeta.pl, <https://next.gazeta.pl/internet/7,104665,12243204,jestem-niewolnikiem-powiadomien.html> [20.04.2021]
- Spitzer M., *Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze zdrowie*, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2016
- Spitzer M., *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013
- Spitzer M., *Jak uczy się mózg*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012
- Stachowska K., *Neurobiologiczne podstawy wczesnej stymulacji funkcji poznawczych pokolenia cyfrowych tubylców*, [w:] J. Mortbitzer, E. Musiał (red.), *Człowiek, Media, Edukacja*, Wydawca KTiME Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków 2014
- Stan epidemii w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wprowadzamy-stan-epidemii-w-polsce> [25.08.2020]
- Strykowski W., *Media i edukacja*, „Edukacja medialna”, 1996, nr 1
- Strykowski W., *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 2008
- Strykowski W., *Pedagogika i edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] S. Juszczyk (red.), *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002
- Tyszkowa M., *Pojęcie rozwoju zmiany rozwojowej*, [w:] M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014
- Walas B., *Cyfrowa rzeczywistość dzieci przedszkolnych*, [w:] M. Adamowicz, L. Kataryńczuk-Mania, M. Nyczaj-Drag (red.), *Edukacja dziecka szansa na budowę kapitału społecznego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021
- Wałęcka-Matyja K., *Rola i funkcje rodziny*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014
- Waloszek D., *Socjopedagogiczny wymiar zabawy w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011
- Wygotski L., *Problem wieku rozwojowego*, [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II, dzieciństwo i dorastanie*, Wydawnictwo Zyski i S-ka, Poznań 2002
- Wygotski L., *Zabawa i jej rola w rozwoju psychicznym dziecka*, [w:] L. Wygotski. *Wybrane prace psychologiczne II: dzieciństwo i dorastanie*, A. Brzezińska, M. Marchow (red.), Wydawnictwo Zyski i S-ka, Poznań 2002
- Zaborowski Z., *Wstęp do metodologii badań*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981
- Zaczyński W.P., *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1997